

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА**

Кафедра дошкільної педагогіки і психології

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**РОЗВИТОК ПОЗИТИВНИХ ЕМОЦІЙ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ
ЗАСОБОМ АНІМАЛОТЕРАПІЇ**

Спеціальність: 012 Дошкільна освіта

Виконавець:

Маханькова Ірина Вікторівна,

студентка 62-1 МДО групи,

факультету дошкільної освіти

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук,

професор

Артемова Любов Вікторівна

Глухів – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3-8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПОЗИТИВНИХ ЕМОЦІЙ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБОМ АНІМАЛОТЕРАПІЇ.....	9
1.1 Загальна характеристика проблеми емоційного розвитку дітей дошкільного віку.....	9-19
1.2. Особливості розвитку емоційної сфери старших дошкільників.....	19-29
1.3. Використання анімалотерапії в роботі з розвитку позитивних емоцій дітей дошкільного віку.....	29-41
Висновки до розділу 1.....	42-43
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ПОЗИТИВНИХ ЕМОЦІЙ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ АНІМАЛОТЕРАПІЇ.....	44
2.1 Виявлення рівня розвитку емоційної сфери у дітей старшого дошкільного віку.....	44-55
2.2. Система роботи з розвитку позитивних емоцій у дітей старшого дошкільного віку засобом анімалотерапії.....	56-60
2.3. Перевірка ефективності розробленої системи роботи з розвитку позитивних емоцій у старших дошкільників засобом анімалотерапії.....	60-70
Висновки до розділу 2.....	71-72
ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК.....	73-74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75-80
ДОДАТКИ.....	

ВСТУП

Актуальність проблеми. На сьогоднішній день збереження і зміцнення здоров'я людей одна з головних стратегічних завдань розвитку країни. Дошкільний вік є вирішальним етапом у формуванні фундаменту фізичного і психічного здоров'я дитини. Головним психологічним новоутворенням в цьому віці є початок довільності психічних процесів і формування психологічної готовності до подальшого навчання в школі. У зв'язку з цим приділяється підвищена увага формуванню психоемоційного здоров'я дошкільника. Пластичність і висока лабільність організму дошкільника визначає високу чутливість до впливу факторів зовнішнього середовища.

Сьогоднішні умови життя в Україні визначаються грандіозними змінами в сфері освіти, економіки та соціальної ситуації. Суспільство висуває нові вимоги до розвитку особистості, зокрема її емоційної сфери – формування врівноваженості, ініціативності, сміливості, вміння знаходити правильні рішення, швидко пристосовуватися до різних умов. Розв'язання цього завдання міцно пов'язане з реалізацією Державної національної програми «Освіта» (Україна XXI століття), Закону України «Про освіту», «Діти України», в яких означено, що будівництво демократичного суспільства, його розвиток помітною мірою залежить від активності, творчості та емоційної стійкості його членів.

Період дошкільного дитинства вважається етапом становлення особистості дитини, коли в неї активно розвиваються здібності, виховуються моральні якості, здійснюється розумовий і фізичний розвиток, закладається фундамент здоров'я. Однак дошкільники, які відвідують заклад дошкільної освіти, є найбільш вразливими до різних захворювань.

Часте перебування дітей біля телевізора, за комп'ютером, зокрема гра в комп'ютерні ігри, в яких є насильство, кров, жорстокість, сімейне неблагополуччя, несприятлива сімейна обстановка, неадекватні методи виховання в сім'ї, відсутність спільної мови з батьками, невміння

налагоджувати відносини з оточуючими призводить до того, що діти стають агресивними, жорстокими, неврівноваженими, у них простежуються прояви девіантної поведінки.

Проблемі дослідження емоційної сфери особистості присвячена низка досліджень (Б. Ананьєв, П. Анохін, І. Вілюнас, В. Дерябін, Б. Додонов, К. Ізард, Е. Клапаред, М. Лебединський, О. Леонт'єв, Д. Ліндслей, В. М'ясищев, Є. Петров, К. Платонов, С. Рубінштейн, П. Сімонов, Д. Уотсон, П. Якобсон та ін.).

Вітчизняні фізіологи І. Сеченов, І. Павлов і зарубіжні вчені У. Кеннон, Гільгорі розглядали емоційні прояви з фізіологічної сторони. У психологічній науці емоції проаналізовані в різних аспектах: 1) в особистісному розвитку (Л. Виготський, В. Вілюнас, Б. Додонов та ін.); 2) в поведінці (О. Запорожець, К. Ізард, Ж. Піаже); 3) в діяльності (О. Леонт'єв, Д. Ельконін та ін.). В дослідженнях емоційного стану дітей дошкільного віку (А. Кошелева, І. Ільїна, Г. Свердлова та ін.) стійко позитивний, комфортно-емоційний стан дитини розглядається як базовий, є основою всього відношення дитини до світу і впливає на особливості переживання сімейної ситуації, пізнавальну сферу, емоційно-вольову, стиль переживання стресових ситуацій, стосунки з однолітками.

Низка досліджень присвячена проблемі дослідження особливості емоційної сфери дошкільника (Г. Бреслав, О. Запорожець, А. Захаров, В. Зеньківський, О. Іванашко, В. Котирло, Г. Кошелева, В. Кузьменко, О. Кульчицька, С. Кулачковська, І. Мельничук, В. Лебединський, Я. Неверович, Т. Піроженко, Р. Павелків, Ю. Приходько, Т. Титаренко та інші. Варто зазначити, що особливості розвитку емоцій великою мірою залежать від соціальних умов життя та виховання. Передусім у процесі засвоєння дитиною соціальних цінностей, норм та ідеалів, соціальних вимог, її емоції набувають ширшого змісту і складніших форм прояву.

Психологи Т. Дуткевич, В. Котирло, В. Мухіна та ін. в своїх дослідженнях визначають емоційний розвиток старшого дошкільника як

складову психологічної готовності дитини до шкільного навчання, виділяючи емоційну, або емоційно-вольову готовність.

Науковці Г. Бреслав, О. Гордєєва, О. Захаров, Т. Кириленко, О. Кульчицька, В. Лебединський, Я. Неверович, О. Нікольська, М. Чистякова та ін. займались дослідженням питань визначених методик формування емоційної сфери особистості дошкільника.

Серед численних методів і засобів зміцнення психологічного здоров'я та емоційної стабільності вихованців дошкільних закладів провідне місце займають сучасні здоров'язберігаючих технологій, що включають ігротерапію, казкотерапію, лялькотерапію, музикотерапію, арттерапію, анімалотерапію тощо. Застосування перерахованих типів психокорекційної роботи роблять позитивний вплив на психічний і емоційний розвиток дитини-дошкільника [3, с. 16].

Науковцями встановлено, що анімалотерапія є сучасним ефективним методом психотерапевтичної та психокорекційної роботи, що здійснюється засобами взаємодії людини і тварини. Цей вид психотерапевтичної роботи перебуває на стику різних наукових галузей: психологія, психотерапія, медицина, психофізіологія. Крім цього вона є міждисциплінарною науковою ланкою, спроможною впливати на особистість, як корегувального, так і розвивального характеру, удосконалюючи особистість людини на різних вікових етапах.

Анімалотерапія (від латинського «animal» - тварина) - вид терапії, що використовує тварин і їх образи для надання психотерапевтичної допомоги. Крім цього це сучасний науковий метод лікування і профілактики серйозних захворювань. У анімалотерапії застосовуються символи тварин: образи, іграшки, малюнки, казкові герої, а також справжні тварини, спілкування з якими безпечно [2].

Історію виникнення анімалотерапії та різновиди цієї науки проаналізовано в роботах С. Верещагіної [3] та Н. Кряжевої «Кіт і пес

поспішають на допомогу», «Анімалотерапія для дітей» [7], «Слово про собаку» Л. Корнеєва [5].

Науковець Д. Карвасарский досліджуючи проблему анімалотерапії зауважував, що кожен психотерапевтичний кабінет повинен бути оснащений стереофонічною аудіосистемою для створення необхідного звукового фону, в якому в числі інших повинні бути присутніми і звуки природи.

У роботі Л. Рогожкиної, А. Рогожкина, Д. Рогожкина «Домашні тварини» [17] висвітлюється те, що тварини лікують не тільки людей, а й один одного. Описується як саме лікують людей коти, собаки, риби та птахи, також аналізується сила лікувальних властивостей домашніх тварин. В праці колективу авторів на чолі з В. Скляренко «Загадки природи» [19] висвітлена специфіка різних галузей анімалотерапії. Також в книзі багато цікавої та корисної інформації про історію створення та розвитку кожної з галузей анімалотерапії.

Науковець В. Корпачов у свої книзі «Цілюща фауна» [9] висвітлює результати свого дослідження біологічно активних речовин тваринного походження, застосованих з найдавніших часів до нашого часу для лікування різних захворювань людства.

Актуальність теми магістерської роботи пов'язана з тим, що цей метод отримав досить широке поширення. В даний час вивченням цього питання займається багато вчених, незважаючи на те, що в Україні фахівців з анімалотерапії все-таки дуже мало (можливо пов'язано це з тим, що в нашій країні ставлення до цього методу досить несерйозне і саму анімалотерапію вважають нетрадиційним методом).

Також актуальність теми пов'язана з тим, що в рамках цього методу вивчаються і можливі негативні явища анімалотерапії: алергія, небезпека паразитарних захворювань, а також проблеми, пов'язані безпосередньо із застосуванням даного методу.

Об'єкт дослідження – процес розвитку позитивних емоцій у дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – система роботи з розвитку позитивних емоцій у старших дошкільників засобом анімалотерапії.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати й експериментально апробувати систему роботи з розвитку позитивних емоцій старших дошкільників засобом анімалотерапії.

Гіпотеза дослідження: розвиток позитивних емоцій у дітей старшого дошкільного віку засобом анімалотерапії відбуватиметься ефективніше за умов:

- систематичне використання різноманітних видів анімалотерапії;
- розробки і реалізації системи роботи з розвитку позитивних емоцій у старших дошкільників;
- врахування індивідуальних особливостей та інтересів дитини.

Відповідно до мети об'єкту та предмету дослідження були поставлені наступні **завдання:**

1. Здійснити аналіз психолого-педагогічних досліджень з проблеми розвитку емоційної сфери старших дошкільників.
2. Обґрунтувати вплив анімалотерапії на розвиток позитивних емоцій дітей старшого дошкільного віку.
3. Виявити рівень розвитку емоційної сфери дітей старшого дошкільного віку.
4. Обґрунтувати, розробити та впровадити систему роботи з розвитку позитивних емоцій у дітей старшого дошкільного віку з використанням анімалотерапії.

Для досягнення поставленої мети й реалізації завдань використано комплекс взаємопов'язаних **методів наукового дослідження:** *теоретичні* (аналіз, синтез, порівняння, класифікація, конкретизація, узагальнення наукових джерел з проблеми дослідження; вивчення педагогічного досвіду, нормативних документів) – із метою уточнення сутності базових понять дослідження; з'ясування структури емоційної сфери старших дошкільників, критеріїв та рівнів її діагностики; визначення психолого-педагогічних умов

розвитку позитивних емоцій у дітей старшого дошкільного віку засобом психогімнастики; *емпіричні* (спостереження, опитування, педагогічний експеримент, методи математичної статистики) – для діагностування рівнів розвитку емоційної сфери в дітей, узагальнення результатів та забезпечення їхньої вірогідності й об'єктивності.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що: визначено й обґрунтовано вплив анімалотерапії на розвиток позитивних емоцій дітей старшого дошкільного віку; розроблено критерії, показники та рівні розвитку емоційної сфери старших дошкільників; розроблено та впроваджено систему роботи з розвитку позитивних емоцій дітей старшого дошкільного віку з використанням анімалотерапії.

Практичне значення одержаних результатів полягає у впровадженні в практику закладів дошкільної освіти системи роботи з розвитку позитивних емоцій дітей старшого дошкільного віку з використанням анімалотерапії.

Матеріали дослідження можуть бути використані педагогічними працівниками закладів дошкільної освіти у процесі розвитку емоційної сфери дітей старшого дошкільного віку.

Структура роботи. Магістерська робота складається: зі вступу, двох розділів, рекомендацій, висновків, списку використаних джерел (60 найменувань), 8 додатків. Повний обсяг магістерської роботи становить 149 сторінок, основний текст займає 74 сторінки. У роботі подано 13 таблиць, 4 рисунки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПОЗИТИВНИХ ЕМОЦІЙ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБОМ АНІМАЛОТЕРАПІЇ

1.1 Загальна характеристика проблеми емоційного розвитку дітей дошкільного віку

На сучасному етапі все більшого значення набуває проблема розвитку особистості дитини в системі дошкільної освіти. Ключовою метою дошкільної освіти є виховання гармонійно розвиненої особистості, яка має впевненість у собі, сформований дитячий світогляд, прагнення досягти успіху, почуття власної гідності, емоційну сприйнятливості та розвинені вольові риси характеру [10, с. 201].

Реалізувати це можливо лише за умов запровадження кардинально нової системи освітнього процесу, що базується на комплексному, особистісно-орієнтованому підході до виховання, навчання і розвитку дошкільників. Варто зацентувати значну увагу на покращення емоційної сфери дошкільника. Адже саме емоції виконують важливу роль у формуванні перших взаємин із людьми в розумовому та загальному її розвитку, у залученні дитини дошкільного віку до загальнолюдських цінностей. Окрім цього, в непростих умовах сьогодення, що швидко змінюються, постійно зростає кількість агресивних, тривожних, не впевнених у собі дітей, які мають емоційні розлади. Тому, тільки систематична цілеспрямована комплексна психолого-педагогічна робота в освітньому процесі закладу дошкільної освіти дозволить розв'язати завдання змістовної лінії емоційно-ціннісного розвитку дошкільника.

Саме у процесі пізнання навколишньої дійсності і себе, різних видах діяльності, спілкування з дорослими й однолітками дитина переживає багатоманітні емоції і почуття, демонструє власне ставлення до того, що з нею відбувається, що її оточує. Дані стани формують сферу емоцій і

почуттів, що є результатом задоволення або незадоволення особистісних потреб, формою віддзеркалення навколишньої дійсності.

Емоція (душевне хвилювання, душевний рух) – це психічний процес, що виражений у вигляді переживань та оцінювання внутрішніх і зовнішніх обставини життєдіяльності людини. Емоції необхідні для віддзеркалення індивідуального ставлення людини до самої себе і до оточуючого світу [9, с. 190].

Р. Павелків дає визначення дефініції емоції наступним чином (лат. – хвилювати, збуджувати) – психічні стани і процеси, що відображені у формі безпосереднього переживання людини до світу, до того, що вона відчуває і здійснює [39].

Емоції виникли як засіб, що дає спроможність живим організмам розкривати природну цінність внутрішніх станів і зовнішніх впливів. Вони являють собою узагальнену фізіологічну реакцію у відповідь на сигнали, що обумовлюють зміни у організмі – у свідомості людини виникають не образи предметів і явищ, а переживання.

Емоції визначають необ'єктивне відношення суб'єкта до оточуючого, до того, що з ним трапляється. Процес утворення емоцій міцно пов'язаний з мотивами і потребами людини. Предмети і явища, а також умови, що сприяють задоволенню потреб і реалізації мети, сприяють виникненню позитивних емоцій: радість, задоволення, зацікавленість, збудження. І навпаки, обставини, що сприймаються особою як загрозові заважають здійсненню потреб і цілей, провокують виникнення негативних емоцій і переживань, такі як горе, незадоволення, страх, журба, смуток, тривога та ін. [39].

Таким чином, існує подвійна обумовленість емоцій, з одного боку, власними потребами, з іншого – особливостями обставин. Адже емоції демонструють зв'язок і взаємини між цими низками подій, сповіщають суб'єкта про перспективу чи неможливість задоволення його потреб в певних умовах.

Переважна більшість тілесних змін, що виникають у процесі емоційного збудження, є наслідком оптимізації симпатичного відділу автономної нервової системи, коли вона стимулює організм до нагальних дій. Симпатичний відділ координує наступні зміни: прискорення серцебиття та дихання; підвищення кров'яного тиску; розширення зіниць; зростання потовиділення; збільшення рівня цукру в крові; підвищення швидкості згортання крові; зниження виділення слини [21].

Практично усі емоційні прояви визначаються ступенем напруження, спрямованістю (позитивною або негативною), а також рівнем узагальненості. Слід зазначити, що емоції не тільки осмислюються й усвідомлюються, але й переживаються. Спрямованість емоції на пряму пов'язана з тим наскільки отриманий результат відповідає мотиву діяльності, наприклад, якою мірою досягнуто бажане, а не стільки з результатом діяльності.

Отже, емоції – це своєрідний клас психічних процесів і станів, що тісно пов'язані з потребами і мотивами та віддзеркалюють у формі переживань сутність впливаючих на суб'єкта ситуацій і подій.

Доведено, що при емоційному збудженні людини її стан характеризується деякими фізіологічними реакціями: змінюється частота пульсу і дихання, тиск крові, вміст у ній цукру, напруженість м'язів тощо. В. Джемс і Г. Ланге [6] наголошували, що саме ці зміни характеризують природу емоцій. Але вченими пізніше було експериментально доведено, що повні органічні зміни, що виникають у процесі емоційних реакцій, не вичерпують сутності емоцій: коли в дослідженні нейтралізували всі їхні фізіологічні прояви, суб'єктивне переживання зберігалось [69].

Відомий вчений-фізіолог І. Павлов трактував причину міцних зв'язків між емоціями і м'язовими рухами наступним чином: «Якщо ми пригадаємо наших віддалених пращурів, то побачимо, що там усе було засновано на м'язах... Не можна собі уявити якого-небудь звіра, який лежить упродовж декількох годин та ще й гнівається без усіляких м'язових проявів свого гніву. У наших предків кожне відчуття було роботою м'язів. Коли гнівається,

наприклад, лев, то у нього це виявляється у формі бійки, переляк зайця одразу ж переходить у біг тощо. У наших зоологічних предків усе так само виявлялося безпосередньо в якій-небудь діяльності скелетної мускулатури: то вони в гніві кидалися на ворога, то захищали життя своєї дитини, то в страху тікали від небезпеки» [11, с. 71].

Яскравий приклад фізіологічних і поведінкових складників радості, печалі та гніву наведений Г. Ланге [71, с. 73]. В результаті проведених досліджень вченим було доведено, що радість супроводжується посиленням іннервації в м'язах, при цьому дрібні артерії розширюються, посилюється приток крові до шкіри, вона червоніє і теплішає, прискорений кровообіг полегшує живлення тканин, і всі фізіологічні процеси починають здійснюватися краще. Людина, яка радіє, жестикулює, діти стрибають і плескають у долоні, співають і сміються. Радість омолоджує, тому що людина задоволена, перебуває у гарному настрої, що створює оптимальні умови для живлення всіх тканин тіла.

Досліджуючи емоційну сферу особистості П. Симонов обґрунтував ідею, згідно з якою емоції є апаратом, що починає функціонувати після недотримання погоджування між повсякденною потребою і перспективою її задовольнити, тобто при недостатньому або надлишковому обсязі актуальної інформації, потрібної для досягнення мети. Поряд з цим градус емоційного напруження обумовлюється потребою і браком інформації, потрібної для задоволення цієї потреби [22, с. 82].

Загальновідомо емоції визначають потреби людини і предмети, на які вони спрямовані. З часом емоційні відчуття і стани біологічно зафіксувалися як засіб підтримання життєвого процесу в його найкращих межах. Не можна переоцінити їхнє значення для організму людини, що полягає в попередженні руйнівного характеру будь-небудь факторів. Отож, емоції є важливим основоположним механізмом регуляції функціонального стану організму і діяльності людини.

Водночас слід зазначити емоції – це надзвичайно складні психічні явища. Виокремлюють такі найбільш значущі види емоційних переживань: власне емоції; почуття; настрої; афекти; емоційний стрес [24].

Варто відзначити, що експериментальні дослідження з визначення основних, «фундаментальних» емоцій проводилися багаторазово. Загалом, виділяють наступні емоції:

- здивування – специфічна емоційна реакція на обставини, які виникли раптово, що не має чітко вираженого позитивного або негативного забарвлення;

- радість – позитивний емоційний стан, безпосередньо пов'язаний із перспективою задовольнити потребу;

- гнів – негативна емоційна реакція, протікає переважно у формі афекту і зумовлюється непередбаченим виникненням певної перепони на шляху задоволення важливої для особистості потреби;

- страждання – негативний емоційний стан, що проявляється у процесі отримання безпосередньої інформації про неможливість задоволення важливих повсякденних потреб або інформацією, в правдивість якої вірить людина;

- страх – негативна емоційна реакція, що виникає після отримання суб'єктом інформації про справжню або уявну загрозу;

- огида – негативний емоційний стан, що спричиняється суб'єктами, у процесі виникнення різко суперечливих ідейних, етичних або естетичних принципів;

- презирство – негативний емоційний стан, що виявляється у процесі міжособистісних взаємин і зумовлений розходженням повсякденних поглядів, суджень і поведінки суб'єкта з життєвими позиціями, поглядами і поведінкою об'єкта почуття;

- сором – негативна емоційна реакція, що формується в усвідомленні несумісності особистих думок, учинків і зовнішності не тільки до сподівань

оточуючих, але і своїх уявлень про відповідну поведінку і зовнішній вигляд [14].

В період дошкільного дитинства у дитини активно формуються і розвиваються різні вищі почуття: інтелектуальні, моральні, естетичні і праксичні. Вони віддзеркалюють палітру різноманітних емоційних відношень людини до суспільної реальності. Вищі почуття – це емоційні стани, що відбивають одностайне ставлення до людей, навколишнього світу, віддзеркалюють внутрішню позицію особистості.

У процесі пізнавальної діяльності здійснюється розвиток розумових почуттів – емоційних переживань, що формуються і удосконалюються під час розумової діяльності, спрямованої на початкове пізнання дійсності. Значною мірою радість, що дитина отримує у процесі пізнання нового, здивування і сумнів не лише супроводжують відкриття дитини, а й обумовлюють їх. Вважається, що найяскравішими розумовими почуттями є допитливість і здивування, що віддзеркалюють відношення дитини до нових фактів дійсності, що вона пізнає. Саме почуття подиву, що створюється як біологічна реакція на новизну, завдяки підтримці дорослого, дає поштовх для цікавості. Оточуючий світ, природа ваблять дошкільника новизною, незвичністю, підштовхують до пізнання їх природи і суті. Подив стимулює дитячі запитання, на які дошкільник прагне віднайти відповіді [45, с. 21].

В період дошкільного дитинства дитина відкриває для себе особливий світ людських стосунків, всяких видів діяльності. У неї з'являється відчутне бажання бути активним учасником у цьому дорослому житті, хоча яке, ще маловідоме для неї. В цей час дошкільник намагається бути самостійнішим. Саме з даного протиріччя виникає рольова гра – самостійна діяльність дітей, що відображає існування дорослих.

Діти дошкільного віку характеризуються спокійною емоційністю, відсутністю надсильних афектних вибухів і конфліктів із незначних приводів. На відміну від дошкільного дитинства у ранньому віці емоційне життя дитини визначають особливості певної обставини, у яку вона була

включена: чи має вона бажану іграшку або не може її отримати, вдало вона грається з іграшками або у неї виникають проблеми, використовує допомогу дорослого чи ні тощо [6].

Слід сказати, що діти дошкільного віку вже мають певний емоційний досвід. Вони досить інтенсивно реагують на радісні та печальні події, легко заражаються настроєм навколишніх. Прояв емоційних реакцій у дітей молодшого дошкільного віку нерідко має невимушений характер, який дитина доволі палко демонструє в словах, міміці, діях.

Експериментальними дослідженнями доведено, що важливий вплив на чуттєвий стан дитини в дошкільному віці має оцінка її поведінки близькими дорослими (батьками, вихователем). Для переважної більшості дітей похвальні оцінки дорослого оптимізують тонус нервової системи, покращують ефективність діяльності до якої вони залучені. Проте, негативні оцінки викликають пригнобиений настрій, понижують розумову та фізичну активність, особливо якщо вони повторюються.

У дошкільному дитинстві спостерігається зміна бажань, спрямованих на предмети, на бажання, пов'язаних із предметами. Поведінка дитини вже будується на основі уявлень про предмет, про бажаний результат, про можливість його досягти в найближчому майбутньому і зовсім не пов'язана безпосередньо з предметом. Процес формування емоційних реакцій дає можливість дитині уникнути невимушеної ситуації, у дошкільників тепер з'являються переживання, що не стосуються цієї ситуації [51].

Варто наголосити, що практично вся діяльність дошкільника є емоційно насиченою. Потрібно пам'ятати, що всі види діяльності в яких дитина бере участь – малювання, ігри, ліплення, конструювання, трудові доручення тощо – повинні бути емоційно забарвлені, тому, що без цього компоненту діяльність не відбудеться або швидко завершиться. Щонайбільше важливим в період дошкільного дитинства є формування у дошкільників таких емоцій як емпатія, співпереживання, – без них нездійсненні колективна діяльність і комунікація дітей.

Науковими дослідженнями доведено, що емоції, пов'язані з уявленням і виникають на основі механізму емоційного проектування. У дитини дошкільного віку з'являється емоційний образ майбутнього результату ще до того як дошкільник почне діяти. У дошкільника може виникнути тривожність – емоційний стан, здатний загальмувати небажані для оточуючих дії в тому випадку, якщо дитина передбачає результат, який не відповідає прийнятним нормам виховання. Таке передбачення позитивного результату діяльності й зумовленої нею високої оцінки від близьких дорослих пов'язане з позитивними емоційними станами, що додатково заохочують поведінку [59].

Отже, в період дошкільного дитинства здійснюється зміщення афекту з завершення на початок діяльності. Певний емоційний образ є початковою ланкою в структурі поведінки. Фізіологічний механізм емоційного передбачення наслідків діяльності перебуває в основі емоційної управлінні дій дитини.

Слід зазначити, що у цей період також змінюється структура емоційних процесів. На відміну від старшого дошкільника у ранньому дитинстві основу емоцій становлять моторні та вегетативні реакції: відчуваючи образ, дитина плаче, затуляючи обличчя руками або хаотично рухається, вигукуючи незв'язні слова, її дихання стає нерівним, пульс частим, коли вона злиться то червоніє, може кричати, стискати кулаки, також може ударити, зламати іграшку тощо.

Такі реакції частково зберігаються і у молодших та старших дошкільників, проте зовнішній прояв емоцій стає у дітей керованішим. Крім вегетативних і моторних компонентів в структуру емоційних процесів входять складні форми сприйняття, образного мислення, уяви. Вже дитина старшого дошкільного віку починає радуватися і печалитися не тільки з приводу того, що вона зараз робить, але і з приводу того, що їй потрібно буде зробити.

На основі безумовних реакцій у дитини формується перцепція емоційних реакцій навколишніх, яка поступово, у процесі соціальної комунікації ускладнюється та перетворюється на вищі емоційні процеси – естетичні та інтелектуальні. Дитина першого року життя може відчувати страх, що зумовлюється сильним звуком або у процесі несподіваної втрати рівноваги; насолода, що виникає у відповідь на гойдання, дотик; роздратування, що виявляється при обмеженні рухів. Якщо простежити емоційні реакції як індикатори потреб, що спричинили їх, то можна стверджувати, що вроджену спроможність породжувати емоції мають потреби в: свободі рухів (гнів); самозбереженні (страх); отриманні особливого роздратування, що викликає стан задоволення [68].

Експериментально доведено, що позитивні емоції виникають і розвиваються у дитини в грі та в дослідницькій діяльності. Вчений К. Бюлер [19, с. 202] обґрунтував, що мить відчуття задоволення в дитячих іграх виникає в момент отримання жаданого результату. У цей час емоційній реакції задоволення належить ключова роль, що культивує виникнення у дитини волю довести справу до кінця. Наступна сходинка – функціональне задоволення: дитина, яка грається, отримує задоволення не тільки від результату, але і від самого процесу діяльності. Почуття задоволення тепер пов'язане не із закінченням процесу діяльності, а з його змістом. На останньому третьому ступені у старших дошкільників виникає проектування майбутнього задоволення.

Щоб досягти довгоочікуваної поведінки у дитини, варто послуговуватися її віковими особливостями – нестійкість уваги, можна переключити її та трансформувати формулювання вказівки. В цей час виникає нова ситуація для дитини, вона виконує побажання із задоволенням, у неї не нагромаджуватимуться негативні наслідки фрустрації. Варто наголосити, що на розвиток агресивності впливає міра покарання. З'ясувалося, що діти, яких батьки строго карали за агресивні учинки, проявляли під час гри з ляльками більшу агресивність, ніж діти, яких

наказували не надто строго. Крім цього діти, яких карали за агресивну поведінку щодо ляльок, залишалися менш агресивними і поза грою, ніж ті, яких зовсім не карали [6].

Передовсім дитина, якій не вистачає ласки та любові, виростає байдужою і безсердечною. Проте крім любові для формування емоційної чуйності потрібна і відповідальність за інших, піклування про молодших братів і сестер, а якщо таких немає, то про домашніх тварин. Важливо, щоб дитина сама за когось відповідала, про когось турбувалася, саме тут корисними є кошеня, цуценя або інша тварина, про яку дитина піклуватиметься, за якою доглядатиме і відносно якої вона є «старшою».

Оскільки позитивні емоції лежать в основі творчих здібностей та моральності людини, деякі батьки обдаровують дітей великою кількістю дорогих і красивих іграшок. Коли їх занадто багато, діти втрачають до них інтерес, не беруть і не цінують їх – усе можна кинути, зламати. Саме через таке безвідповідальне і байдуже відношення до іграшок створюється недбале ставлення до предметів, як результатів людської праці [1, с. 18].

Дорослі часто позасвідомо сповільнюють розвиток дітей, позбавляючи їх радості самостійних відкриттів в іграх. Батьки часто забувають, що діти люблять маленькі і невиразні іграшки – їх простіше використати в різних іграх. Об'ємні натуралістичні іграшки погано впливають на розвиток уяви. Безумовно дошкільники активніше розвиваються та одержують суттєво більше задоволення, якщо одна і та сама паличка виконує в різних іграх і роль конячки, і роль рушниці, і ще безліч інших функцій.

Варто зазначити, що дитина емоційніша, ніж дорослий, який уміє передбачати, може адаптуватися, приглушити і приховати вияв емоцій, якщо це залежить від вольового контролю. Проте саме беззахисність, недостатній для далекоглядності досвід, малорозвинена воля у дітей сприяють їх емоційній нестійкості.

Можна зробити висновок про емоційний стан іншої людини за характерними виразними рухами, зміною тембру, мімікою тощо. Експресивні

рухи певною мірою вроджені, частково формуються в процесі наслідування за поведінкою людей. Доведено, що у маленьких дітей – сліпих і зрячих – міміка подібна [6].

Отже, в період дошкільного дитинства дитина відкриває для себе особливий світ людських стосунків, всяких видів діяльності. У неї з'являється відчутне бажання бути активним учасником у цьому дорослому житті, хоча яке, ще маловідоме для неї. В цей час дошкільник намагається бути самостійнішим. Саме з даного протиріччя виникає рольова гра – самостійна діяльність дітей, що відображає існування дорослих.

1.2. Особливості розвитку емоційної сфери старших дошкільників

Період старшого дошкільного віку вважається вершиною дитинства. Дошкільнику притаманна значна кількість дитячих якостей: довірливість, несерйозність, погляд на дорослого знизу вгору тощо. Проте у його поведінці з'являється інша логіка мислення, він уже починає втрачати дитячу безпосередність.

Навчання для старшого дошкільника – значуща діяльність. Він набуває не тільки знань і вмінь, але й певного соціального статусу. Змінюються інтереси, цінності дитини, весь устрій її життя.

Однак треба брати до уваги, що підвищення працездатності має умовний характер, і в цілому для дітей характерною є значна втомлюваність, як правило їхня працездатність різко знижуються через 15–20 хвилин заняття. Діти дуже втомлюються у разі підвищеної емоційної насиченості занять та заходів.

В період старшого дошкільного віку дитина потроху залишає світ ілюзій, у якому вона жила раніше. Вже іграшки втрачають колишню чарівність. Власні перетворення то у вершника, то в лікаря або будівельника вже не захоплюють повністю. Дитина прагне жити реальністю. В старшому дошкільному віці вона вже не фантазер і мрійник – вона реаліст.

Дитину цікавить також те, чого може не бути у її власному досвіді. Інші країни, народи та їхня діяльність достатньо сильно привертають увагу старшого дошкільника.

В період дошкільного дитинства найпомітнішими за межами дошкільного навчального закладу виникає безпосередність дитячих реакцій та бажання нових вражень. В певних обставинах, де діти почуваються досить безпосередньо, вони практично мимоволі задовольняють свою допитливість: підходять ближче до того, що їх зацікавило, стараються все, що тільки можна, спробувати самі.

Виникнення великої кількості реалістичних пристрастей змушує дитину акцентуватися на почуттях інших людей, які знаходяться навколо, неупереджено їх розуміти, оцінювати їх не лише із погляду того значення, яке вони мають для неї в даний момент. Дошкільник спроможний вже розуміти чужу душевну біль саме як страждання, як прикре переживання цієї людини (наприклад, своєї мами чи однолітка), а не тільки як джерело неприємностей для себе.

Старший дошкільник може співчувати чужому горю, відчувати жалість до хворої тварини, бути готовим віддати іншому щось дороге для нього самого. Він може кинутися на допомогу товаришеві попри погрози старших дітей. Проте у схожих обставинах він може не виразити таких емоційних реакцій, а, навпаки, висміяти невдачі товариша, не відчувати співчуття, поведися з байдужістю до нещастя тощо.

Подібна нестійкість морального обличчя дитини, яка виражається в непостійному ставленні до тих самих подій, зумовлена тим, що моральні домінанти, що розкривають поведінку дитини, ще неповною мірою стали стійким здобутком її свідомості, й ще вдосталь не мають узагальненого характеру.

Водночас безпосереднє переживання дитини підказує їй, що є хорошим, що поганим. Отож, здійснюючи заборонені вчинки, вона відчуває сором, каяття, іноді страх.

Дитину, яка збирається йти до школи, потрібно привчати виконувати низку відповідальних обов'язків, що зумовлює відповідні оцінки вихователя, дітей, ті чи інші реакції близьких людей. Усе це викликає в дитини певні переживання: задоволення, радість від схвалення, обурення, незадоволення собою, переживання своїх вад порівняно з товаришами тощо.

Але якщо такі невдачі не мають тривалого характеру й дитина не цурається колективу, то вони зазвичай приводять до виникнення гострого бажання посісти в групі та вдома гідне місце, викликають прагнення вчитися на відмінно, щоб досягти успіху. У цьому разі робота над навчальними завданнями стає основою таких переживань, як хвилювання, невпевненість у собі, радість від досягнень, занепокоєння з приводу майбутніх успіхів, заспокоєння після вдалого виконання завдання тощо.

У період старшого дошкільного віку емоційна поведінка набуває нових якостей: дитина починає виражати свої емоції стриманіше: заздрість, невдоволення, роздратування, тому що нестриманість у виявленні почуттів викликає зауваження.

Спроможність управляти власними почуттями буде розвиватися з віком. Наприклад, свій гнів та роздратування майбутній молодший школяр починає виявляти не стільки в моторній формі (він не б'ється, не вихоплює щось із рук), скільки словесно (дражниться, грубіянить). Переживання злості та сорому прихованіші, але все ж таки вони є достатньо очевидними для оточення.

У процесі формування виразного мовлення та міміки здійснюється розвиток здатності співчувати. Загальний ступінь розвитку даного співчуття у різний віковий період дитини неоднаковий. Зокрема, розглянувши зображення людей, у яких чітко виражені емоції, діти 7 років майже завжди безпомилково визначають гнів; проте боязнь і страх істинно визначають лише діти 9–10 років. Варто зазначити, що у дитини шостого року життя тільки починають формуватися наступні моральні почуття: відповідальність, товариськість, співчуття до нещастя оточуючих.

Розуміння подібних почуттів є дуже важливим для дошкільника: дитині простіше вести себе адекватно тим нормам, що вимагають від неї дорослі. Тому почуття як мотиви поведінки дитини шостого року життя мають важливе значення в його житті. Стають більш дійовими та виявляються в різноманітних формах мотиви поведінки на основі позитивних переживань (співчуття, прихильність). Прагнення, що стосуються таких переживань як дружелюбність, співчуття, виражаються тоді, коли діти беруть активну участь у діяльності, спрямованої на досягнення спільного результату. У процесі виконання подібних дій моральні почуття інтенсивніше розвиваються та поглиблюються та переходять в продуктивну силу, що стимулює робити позитивний вчинок. Проте це можливо за лише за такої умови: якщо хороші та благодійні справи пов'язані зі активним емоційним відгуком дитини.

Слід зазначити, що емоційний світ дітей старшого дошкільного віку дуже різноманітний. Значний вплив на дитину здійснюють мультфільми, пісні та музичні п'єси, вірші та оповідання, особливо якщо їх виразно прочитано. Почуття жалості, співчуття, гніву, хвилювання за долю героїв є дуже виразними. Крім цього враження від читання оповідань, що глибоко зворушують почуття дошкільників, можуть відображуватися у малюнках, переповіданні сприйнятого та побаченого.

Вже старші дошкільники починають краще осмислювати моральні вимоги до поведінки і діяльності оточуючих людей; у них формуються добрі стремління: пожаліти хвору тварину, допомогти бабусі чи дідусю, поділитися з іншими дітьми іграшками. Дорослим варто зважати на особливості розвитку моральних почуттів, заохочувати моральні поривання дітей.

У 5–6-річної дитини емоції дуже нестійкі і ситуативні але яскраві. Активний розвиток особистості дошкільника зумовлює глибокі зміни в його емоційній сфері. На відміну від дітей раннього віку в яких емоції викликаються впливом найближчого оточення, в дітей дошкільного віку вони починають виникати на основі їх ставлення до певних явищ. В результаті

виникнення опосередкованості емоцій вони стають більш керованими, усвідомленими, узагальненими. В старшій віковій групі дошкільник демонструє спроможність стримувати негативні емоційні реакції, спрямовувати їх відповідно до засвоєних норм поведінки і до вимог дорослих.

Емоційна сфера людини найяскравіше виражає внутрішні потреби і прагнення людини, її відношення до дійсності. Відомий педагог К. Ушинський зазначав, що ні думки, ні слова і наші навіть вчинки не випромінюють так ясно людей і їхнє ставлення до світу, як почуття [18, с. 87].

Зокрема, вже діти молодшого дошкільного віку коли їх образили, засмутили стараються перебороти сльози. Проте старший дошкільник у процесі стримування неприємних емоцій послуговується сформованими у нього уявленнями про відповідну поведінку, особливо коли вона пов'язана з ігровою роллю. Разом з цим дорослому необхідно розважливо ставитися до випадків, коли дошкільнику важко загамувати свої емоції, не висувати надважких вимог до дитини. Подібні імпульсивні емоційні реакції засвідчують фізіологічне незадоволення дошкільника (голод, біль, спрагу, недосипання тощо), яке необхідно подолати.

В цей час важливою характерною особливістю емоційної сфери дошкільника стає почуття з приводу ймовірної реакції дорослих на його дії та вчинки: «як зреагує мама?», «що скаже тато?». Таким чином емоції старшого дошкільника занурюються у чуттєві механізми забезпечення супідрядності мотивів.

Оскільки дитина має різноманітний досвід спілкування за допомогою мовлення, то у неї формуються навички виявлення емоцій у взаємозв'язку вербальних та невербальних засобів. Спершу у процесі спілкування домінують невербальні засоби вираження емоцій (плач, міміка, виразні рухи, крик тощо), а до кінця дошкільного віку дитина вже здатна демонструвати власний емоційний стан у мовленні.

Як свідчать дослідження, уявлення людей про емоції найчастіше описують словами: веселість, захват, страх, радість, роздратування, сльози, сміх, здивування [11, с. 24].

В період дошкільного дитинства помітного розвитку набувають вищі почуття як важлива ознака особистості. Їх прогрес здійснюється у процесі різних видів діяльності дитини – ігрової, навчальної, образотворчої, трудової, продуктивної та ін. Визначну функцію виконує колективний характер реалізації діяльності дошкільниками, коли вони намагаються оцінювати власні результати. Зокрема, доручення прикрасити ялинку, групову кімнату, зумовлює вирішити дітьми естетичне завдання, а під час його розв'язання діти керуються власними естетичними сприйманнями. Черговий розгляд і аналіз завершених дітьми робіт поширює їх уявлення про прекрасне. Відомо, що естетичні переживання дитини певною мірою тісно пов'язані з пізнавальними психічними процесами, а також з етичними уявленнями.

Безумовно пізнавальна активність дитини насичена яскравими переживаннями, що мають для дитини своєрідну цінність. Знаходячи пояснення для таємничих та незрозумілих явищ природи, досліджуючи нові властивості предметів, дитина відчуває радість відкриття, захоплення, здивування і сумнів, що поповнюють її практичний досвід на все життя. Саме за рахунок емоційного супроводу пізнавальна діяльність стає для дитини самоцінною і вона намагається максимально її продовжити.

Характерною особливістю інтелектуальних емоцій дошкільників є їх стимулювальний вплив на пізнавальну діяльність. Їхній розвиток у дітей позитивно відобразиться на майбутньому шкільному навчанні [20].

Сприймання дитини прекрасного і потворного у своїй діяльності є основою етичних почуттів, що співвідносяться із добром і злом. Малюючи дитина відображує власне ставлення до позитивних героїв, детально їх зображуючи, використовуючи при цьому весь спектр кольорів. Негативних персонажів дошкільник малює нечисленною кольоровою гамою, у вигляді

безформних образів – чорна пляма чи щось подібне на заплутаний клубок темних ниток.

Отже, для дітей старшого дошкільного віку характерним є те, що:

- емоційні реакції дітей опосередковуються його відношенням до певних явищ, предметів, обставин;
- в результаті формування опосередкованості емоцій вони стають більш керованими, узагальненими, усвідомленими;
- емоції у функціонуванні пророцтва включаються у внутрішні механізми забезпечення супідрядності мотивів як їх важливого компоненту;
- активне удосконалення вищих почуттів здійснюється у процесі виконання різних видів діяльності вихованця – ігрової, трудової, навчальної, продуктивної тощо;
- своєрідною особливістю вищих почуттів є їх тісний взаємозв'язок.

Значною мірою розвиток емоційної сфери у дошкільника залежить від її особистості та рівня її вихованості. Так як особистість дитини – це жива і органічна єдність її індивідуальних властивостей, вона крім цього має безліч напрямів, характерних для всіх дітей. Учений Ф. Герберт наголошував, що дитина – це певною мірою «хамелеон». Типовою специфічною характеристикою дитячої особистості є її незавершеність, здібність інтенсивно змінюватися. Наступна своєрідність – це лагідність дитячої особистості, що характеризується надмірною вразливістю. Дошкільник вільно схоплює різноманітні переживання, при цьому не здатен зрозуміти власні конфлікти і безпомилково їх розв'язати.

Як зазначає Л. Божович формування особистості не може обумовлюватися низьким розвитком певної її сторони – вольової, раціональної або емоційної. На думку науковця особистість – це вища комплексна система основою якої є розвитку свідомість.

Значною мірою емоції і почуття характеризують ефективність навчання, а також є умовою розвитку її мислення, формування творчої діяльності дитини. Інтелектуальною називають групу емоцій і почуттів, що

супроводжує пізнавальну діяльність і забезпечує ефективність процесу навчання.

Науковими дослідженнями О. Запорожця та Я. Неверовича встановлено, що під час переходу від раннього дитинства до дошкільного віку, коли з'являються різні види продуктивної діяльності відбувається зміна емоційних процесів, що забезпечують управління цієї діяльності.

Варто виокремити суттєві новоутворення властиві для емоційно-вольової сфери особистості дошкільника: здатність співпереживати, потреба в соціальній відповідності, емоційна децентрація.

Дошкільний вік (період від трьох до шести років) на переконання О. Немова, можна поділити на три етапи:

- 3–4 роки – поява елементів емоційної саморегуляції;
- 4–5 років – наявність моральної саморегуляції;
- 6 років – розвиток ділових особистісних якостей дитини [15, с. 158–159].

Варто зазначити, що у процесі різних видів діяльності в дитини формується відношення не тільки до людей, а й до предметів, об'єктів.

Також в дітей шостого року життя окрім підвищення стійкості (тривалості) емоційного процесу, елементарно простежується його вибірковості. Наприклад, переключити увагу трирічної дитини доволі просто, відволікти 5–6-річну дитину від певного бажання вже складніше, а в підлітка – це як правило вже неможливо.

У старшому дошкільному віці поволі формується вміння інтерпретувати емоційні стани інших людей. Дана проблема досліджувалася А. Щетиніною з дітях 4–5-ти і 6–7-ми років. Експериментальним шляхом вона розкрила типи сприймання емоції за виразністю.

К. Ізард розглядає зацікавленість як основоположну, успадковану емоцію, яка вважається головною з поміж інших. Цікавість спонукає дитину досліджувати навколишній світ. Емоція радості тісно пов'язана з зацікавленістю. Їх взаємодія – це специфічна емоціональна основа для

творчої діяльності дитини. Почуття радості стимулює дитину відчувати більш тісний і багатоманітний зв'язок із оточуючим світом [10, с. 23].

Таким чином, аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що емоційна сфера дітей старшого дошкільного віку характеризується:

1) активним відгуком на події, що розгортаються, емоційною забарвленістю сприймання, інтенсивністю уяви;

2) відкритістю та безпосередністю вираження власних переживань – страху, радості, смутку, задоволення чи незадоволення;

3) частою зміною настрою (на загальному фоні життєрадісності, веселості, безтурботності), значною емоційною нестійкістю, схильністю до короткочасних і бурхливих афектів;

4) готовністю до афекту страху (у процесі навчальної діяльності страх дитина переживає як передчуття невдач, неприємностей, невпевненості у своїх силах, неможливість впоратися із завданням);

5) важливими емоційними чинниками для дітей є не лише ігри і спілкування з однолітками, а й успіхи у навчанні та оцінювання цих успіхів вихователями і батьками; міміка інших сприймається нерідко неправильно, так як і тлумачення вираженню почуттів оточення, що призводить до неадекватних реакцій; виняток становлять базові емоції страху і радості, стосовно яких у дітей цього віку уже є чіткі уявлення, вони можуть виразити їх невербально, називаючи п'ять синонімічних слів, що позначають ці емоції власні і чужі емоції та почуття погано усвідомлюють, розуміють [7, с. 79–80].

За результатами спостережень науковців Н. Лейтес, П. Якобсон та ін., діти дошкільного віку не завжди безпомилково сприймають наочні прояви гніву й страху, а також доброзичливе й недоброзичливе ставлення дорослих один до одного. Доведено, що вже старші дошкільники переважно правильно повторюють прояви емоційних реакцій дорослих і трансформують їх у взаємовідносини з однолітками. Часом вони наслідують негативні способи вираження почуттів, приміром погані манери.

Діти старшого дошкільного віку характеризуються бадьорим, життєрадісним, настроєм. Л. Славіна переконана, що основою виникнення афективних станів є розбіжності між їх бажаннями і можливостями задовольнити їх, прагненням добитися свого, відстоювання своєї правоти. У даній ситуації дошкільник може виразити запальність, грубощі, забіякуватість та інші форми емоційної нестійкості. Якщо дорослі зоставляють такі інциденти без відповідної уваги, то вони можуть призвести до формування в неї негативних рис характеру, ізоляції дитини в колективі, [21].

Тому для дітей віком 5–6-ти років притаманні такі особливості емоційної сфери, як: здатність глибоко і яскраво переживати, підвищена чутливість, емоційна нестабільність, схильність до афектів, відкритість вираження своїх переживань, поява рефлексії тощо.

Варто зазначити, що емоції беруть участь у становленні будь-якої творчої діяльності дитини, великою мірою обумовлюють ефективність навчання, розвитку мислення, виконують важливу роль у формуванні в дитини прийомів і способів оволодіння певною діяльністю та її мотивів.

Крім цього емоції дитини тісно пов'язані з внутрішнім світом дитини і різними соціальними ситуаціями розуміння, відчуття яких визиває у неї певні емоційні стани. В результаті порушення буденних соціальних ситуацій (зміна режиму, способу життя тощо) у дитини може з'явитися стресовий стан, страх, афективні реакції тощо. Це зумовлює неприємні самопочуття дитини, тобто її емоційне неблагополуччя.

Таким чином, у старших дошкільників система емоцій і почуттів ще тільки формується. Отож дуже важливо саме в цьому віці створити основи позитивних емоцій і почуттів, що в майбутньому посядуть визначне місце у психічному розвитку дитини, у підготовці її до школи.

1.3. Використання анімалотерапії в роботі з розвитку позитивних емоцій дітей дошкільного віку

Анімалотерапія - сфера психотерапії, в процесі застосування якої тварина лікувально впливає на людину. Вважається, що це цивілізований науковий метод лікування і профілактики серйозних захворювань. В процесі анімалотерапії застосовуються символи тварин: образи, малюнки, казкові герої, іграшки, а також справжні тварини, спілкування з якими безпечно [2].

Варто зауважити, що вивчення анімалотерапії та лікувальних властивостей тварин становить велику наукову цінність для сучасності та майбутнього людства. Безумовно на фізичний і психічний розвиток людини, її здоров'я дуже впливає оточуюче середовище, складником якого є тварини. Вплив тварин на самопочуття людей стає все більш очевидним. Відсутність гармонійних взаємин з навколишніми у значної кількості людей спричинює зростання кількості стресових станів, депресій і різноманітних захворювань. Одним з поширених методів терапії таких станів на сьогоднішній день є анімалотерапія, тобто терапія, яка використовує тварин і їх образи для надання психотерапевтичної допомоги.

У процесі використання анімалотерапії широко використовуються різні символи тварин: іграшки, образи, малюнки, казкові герої. Застосовуються також і звуки, які видають тварини.

В процесі проведення багатьох експериментів було доведено позитивний вплив тварин на людину яка хворіє. Відомо, що люди, які тримають домашніх тварин, живуть більше за інших і менше хворіють. Разом з цим доведено, що нервова система цих людей перебуває в значно кращому стані. Всесвітня організація охорони здоров'я офіційно визнала величезну користь тварин.

Про лікування за допомогою тварин знали навіть у давнину. Людям, що страждали невробами, цілителі рекомендували холодний душ, ходьбу босоніж, а також їзду на конях.

Ще в 5 столітті до н.е. Гіппократ звернув увагу на те, як позитивно впливає на людину навколишня природа. Він був переконаний, що верхова їзда має велику лікувальну користь. Стародавні греки близько 3 000 років тому помітили спроможність собак допомагати лікувати різні хвороби. В основному, з цією метою єгиптяни використовували кішок. Поряд з цим велике значення у Стародавній Індії надавали прослуховування пташиного співу.

У 1792 році в Йорку (Англія) в лікарні для душевнохворих, тварин почали використовувати як елемент терапевтичного процесу. Як самостійний метод анімалотерапія стала популярною з другої половини ХХ століття. Основоположником цього методу вважається американський дитячий психіатр Борис Левінсон. У 1962 році він став використовувати свою собаку в терапевтичних сесіях.

На сучасному етапі анімалотерапія користується популярністю у всіх розвинених країнах. Є спеціальні інститути, що займаються вивченням впливу тварин на людей. Систематично проводяться міжнародні конференції та семінари, присвячені методикам лікування за допомогою тварин.

У Франції, Америці, Канаді та Британії були створені організації, які за допомогою анімалотерапії надають допомогу людям з фізичними або психічними проблемами. Активну участь у програмах анімалотерапії беруть психологи, медики та соціальні працівники.

Проводяться Міжнародні конференції "Взаємодія людини і тварин", в яких бере участь велика кількість фахівців з анімалотерапії. Вперше така конференція відбулася в Америці в 1982 році.

Варто зауважити, що анімалотерапія як вид нетрадиційних технік збереження здоров'я дошкільників набуває дедалі більшої популярності. Це науковий метод профілактики та лікування серйозних захворювань, що ґрунтується на застосовуванні різних можливостей тварин та їхніх образів (казкових персонажів, малюнків, іграшок, а також живих тварин, спілкування з якими безпечно). Для дитячого організму цей метод має наступну

ефективність: сприяє гармонізації міжособистісних стосунків між людьми, знімає стрес і нормалізує роботу нервової системи у цілому, реабілітує і допомагає відновити контакт індивіда з навколишнім світом, підвищує самооцінку й сприяє формуванню відчуття впевненості у собі [14, с. 26].

Аналіз спеціальної літератури дозволив виокремити види анімалотерапії:

1. Неспрямована анімалотерапія - взаємодія з тваринами в домашніх умовах без усвідомлення або цілеспрямованого розуміння їх терапевтичного значення.

2. Спрямована анімалотерапія - цілеспрямоване використання тварин і (або) їх символів за спеціально розробленими терапевтичними програмами [1].

У процесі використання спрямованого виду анімалотерапії використовують спеціально навчених тварин, а не тварин пацієнта. У свою чергу спрямована анімалотерапія, поділяється на різновиди залежно від того, які саме тварини використовуються: дельфінотерапія, іпотерапія, фелінотерапія, каністерапії тощо. Крім цього в анімалотерапії використовуються не тільки самі тварини, а й їхні образи. Також широко у психотерапії застосовуються звуки тварин як лікувальний засіб.

Анімалотерапія виконує декілька функцій:

- Психотерапевтична функція – характеризується тим, що спілкування людини з тваринами сприяє гармонізації їх міжособистісних відносин.

- Психофізіологічна функція полягає в тому, що спілкування з тваринами спроможне поліпшувати роботу нервової системи та психіки в цілому, рятувати людину від стресу.

Безумовно взаємодія людей з тваринами може суттєво налагоджувати гармонізацію їх міжособистісних відносин. Зокрема, латвійським психологом Є. Антонової за допомогою методики «Малюнок сім'ї» досліджувався вплив домашніх тварин на сприйняття дитиною психологічного клімату в сім'ї. Описана методика дозволяє визначити міру прояву п'яти так званих

симптомів: 1) «сприятлива сімейна ситуація», 2) «конфліктність», 3) «тривожність», 4) «почуття неповноцінності», 5) «ворожість».

Провівши експериментальне дослідження Є. Антонова порівнювала результати в сім'ях, де були домашні тварини (собака, кішка, хом'як, папуга тощо), і в сім'ях, де тварини не було. В підсумку виявилось, що в першій групі двоє з кожних трьох продіагностованих дітей сімейну обстановку сприймають як сприятливу, поряд з цим, практично всі їхні однолітки (98%) з другої групи як несприятливу. Крім цього тривожність і конфліктність в сім'ях, де тримали тварини, також були суттєво нижче, ніж в сім'ях, де тварин немає. У родинях, де є тварини, відсоток дітей з порівняно високими показниками почуття ворожості і неповноцінності виявився вдвічі нижче, ніж у сім'ях, де тваринах не живуть.

- Реабілітаційна функція характеризується тим, що контакти з тваринами служать додатковим каналом взаємодії особистості з навколишнім світом. Вони допомагають у процесі проведення психічної і соціальної реабілітації.

- Функція самореалізації. Важливою для кожної людини є потреба в реалізації власного внутрішнього потенціалу. Особистість хоче бути значимою для інших. Як свідчать дослідження психологів А. Маслоу, А. Петровського та інших, однією з ключових потреб людини є потреба бути значущим для інших, потреба в реалізації власного внутрішнього потенціалу. Відсутність можливості самореалізації призводить до глибокої особистісної кризи. Опосередковано задовольнити цю потребу дозволяє взаємодія з природою [2].

- Функція задоволення потреби в компетентності. Також важливою потреби людини є потреба в компетентності, що позначається формулою «я можу».

- Функція спілкування. Тварини можуть здійснювати цю важливу функцію в процесі спілкування з ними людини.

За результатами дослідження, проведеного шведським психіатром Л. Торкеллсоном, в якому взяло участь понад 4 тисяч власників собак, були отримані наступні результати. Близько 96% респондентів довіряють тваринам власні таємниці і навіть деталі особистого життя. 58% зауважили, що обговорюють з ними свої справи, як з порадиниками або духівниками. 49% відносяться до них як до арбітрів або моральних авторитетів. 91% власників переконані, що собака добре знає, чи радісний господар в цей момент чи сумний, або він хворий, відчуває його настрій тощо. Практично 60% власників домашнього улюбленця відзначають його день народження, а кожен другий зберігає його фотографію в сімейному альбомі або вішає портрет свого улюбленця на стіні.

Отже, можна констатувати, що взаємодія з тваринами і тваринним світом реально може реалізовувати такі важливі функції, як наприклад реабілітація, самореалізація та спілкування. Причому, як правило, від пацієнта не потрібно ніяких додаткових знань про тваринний - його завдання слухати (канарки та папуги), просто спостерігати (якщо маються на увазі акваріумні рибки), гладити (кішка) або активно взаємодіяти (собака, кінь, дельфіни).

Поряд з цим варто зауважити, що анімалотерапія це не панацея від усіх хвороб. Бувають і протипоказання, хоча їх перелік незначний і стосується, в основному, гострого періоду перебігу будь-якого захворювання. Абсолютними протипоказаннями є гемофілія, ламкість кісток і захворювання нирок (це що стосується конкретно іпотерапії).

Анімалотерапія розподіляється на окремі види залежно від того, які тварини використовуються [2]:

Одним з різновидів анімалотерапії є іпотерапія, що передбачає спілкування з кіньми і верхова їзда. Іпотерапія вважається результативною лікувальною фізкультурою. Вона використовується при вадах опорно-рухового апарату, поліомієліті, черепно-мозкових травмах, атеросклерозі,

захворюваннях шлунково-кишкового тракту, сколіозі, а також розумової відсталості.

В 50-х роках іпотерапію розпочали використовувати у процесі лікування психічних і неврологічних хвороб. Сьогодні вже близько як в 45 країнах Європи та Північної Америки організовано центри лікувальної верхової їзди. Безумовно іпотерапія - це ефективна лікувальна фізкультура. Варто зауважити, що верхова їзда потребує постійної роботи великих м'язів тіла, і це дозволяє також застосовувати іпотерапію в реабілітації та лікуванні дітей, які страждають на дитячий церебральний параліч.

Кінь - це винятковий живий тренажер, він підлаштовує свої рухи під конкретного вершника, зігріває і масажує його м'язи, нормалізує м'язовий тонус. Розміряні рухи коня сприяють поновленню власних ритмів вершника, а це дуже корисно у процесі лікування порушення мовлення у дітей. Окрім цього варто зауважити, що позитивний емоційний настрій який панує на занятті верховою їздою сприяє поліпшенню настрою, активності, а також загального стану дитини

Наступний різновид анімалотерапії схарактеризуємо дельфінотерапію – це передовсім спілкування з дельфінами, що дозволяє покращити психоемоційний стан людини, а також зняти психологічне напруження. Крім цього дельфінотерапія є хорошою психологічною реабілітацією для людей, які пережили серйозні психологічні потрясіння. Допомагає дітям, які страждають ДЦП, аутизмом, олігофренією і синдромом Дауна.

Практика свідчить, що психотерапевт, який працює паралельно з дельфіном, у процесі проведення сеансу дельфінотерапії може застосовувати методи ігрової, поведінкової, тілесно терапії. При цьому терапевт може заохочувати прояви адаптивної поведінки у дитини, закріплювати і стимулювати конструктивні моделі поведінки. Безумовно вправи пропонуються дитині в ігровій формі і виконуються разом з дельфіном, який, завдячуючи природній цікавості, завзято приєднується до їх виконання. Комплекс вправ, що добирається індивідуально спрямований на розвиток

сенсорної, моторної та пізнавальної сфер дитини. Переважна більшість дітей, яка має фізичні та інтелектуальні проблеми має спотворені уявлення про своє тіло і відчуття простору. Водна частина сеансу, що передбачає тактильний контакт з дельфіном у процесі плавання і виконання конкретних моторних завдань, сприяє більш цілісному розумінні дитиною власного тіла, удосконаленню орієнтування в просторі та сенсомоторної корекції.

Слід зауважити, що позитивні емоції від спілкування з дельфіном дозволяють суттєво покращити фізичний, психічний і мовний розвиток дітей. Як наслідок дельфінотерапія дозволяє дитині розширювати межі свого світу, набувати нового досвіду спілкування і отримувати незмірний позитивний заряд, що робить її життя більш живим, творчим та яскравим.

На сучасному етапі в цілому дельфінотерапія поки ще недостатньо вивчена але беззаперечно одне - вона корисна.

Так професіонали, які працюють з дітьми з особливими потребами зауважують, що приблизно через півгодини спілкування з дельфіном у дітей змінюється енцефалограма, через 10 днів покращується їх загальний стан. Відомо також, що після закінчення сеансу півгодинного спілкування з недужою людиною «дельфін-доктор» йде «відпочивати» приблизно на 40-50 хвилин. Тобто людей, які є здоровими дельфін катає з задоволенням одного за іншим і зовсім не тільки не втомлюється, а навіть радий такій грі. А от після того, як він «поспілкується» саме з особою, яка є хворою, він відмовляється працювати, поки не відпочине. Тобто можна зробити висновок, що дельфін віддає хворій людині те, що йому не може дати медицина.

Наступний вид анімалотерапії, який варто схарактеризувати є каністерапія – використання собак. Даний вид терапії допомагає у профілактиці серцево-судинних захворюваннях, інфаркті міокарду, при гіподинамії. Спілкування з собаками підвищує самооцінку господаря, позбавляє від дефіциту в спілкуванні. Відомо, що у собачій, а також котячій слині знаходиться фермент лізоцим, що вбиває хвороботворні

мікроорганізми. Каністерапія рекомендується при істерії, неврастенії, психастенії і неврозах. Собача жалість не сприймається людиною як щось принизливе, в ній бачиться тільки те, що хочеться бачити, - співпереживання. І тому до собаки тягнуться і дорослі, а також і діти, які відчувають нестачу безумовної любові, які прагнуть до розкутого прояву емоцій. Ще варто зауважити, що собаки використовуються в терапії частіше за інших тварин, так як вони легко навчаються вербальним командам і та чітко їм підкоряються.

Приблизно 95 % тварин, які застосовуються в психотерапії в США, становлять саме собаки. До роботи з пацієнтами звичайно допускаються не всі собаки, а лише неагресивні, спокійні, зі стабільною психікою.

Фахівці в даній сфері зауважують, що хворій людині часто прочтіше спочатку налагодити контакт з собакою, істотою доброзичливою, вдячною, які приймають людину такою, якою вона є. А вже потім поступово виникає і довіра до терапевта, а без такої довіри лікування малоефективне.

Дослідниця К. Аллен перевіряла психологічне значення собак для дітей з обмеженими можливостями. Нею було відмічено, що в ході шестимісячного курсу анімалотерапії ці діти показали значне підвищення самооцінки, покращання психологічного самопочуття і значну товариськість.

Експериментально доведено, що собаки допомагають у процесі роботи з дітьми, які страждають на аутизм. У процесі спілкування хворого з собакою вони можуть надати величезний вплив на поведінку таких дітей. Наявність або пасивна участь в терапії приязно налаштованої собаки співпадає з визначним покращанням в поведінці дітей і зниженням проявів аутизму. Присутність собаки, ігри з нею перетворюють терапію на більш приємну і продуктивну, а також посилюють вірогідність того, що дитина захоче продовжувати психотерапію і буде прикладати зусилля для одужання.

Дуже поширеним видом анімалотерапії є фелінотерапія. Вона передбачає терапевтичний вплив кішок на організм людини. Даний вид терапії сприяє зниженню артеріального тиску, покращує роботу серця,

позбавляє від суглобових і головних болів. Доведено, що кішки прискорюють відновлення після травм, лікують внутрішні запальні захворювання. Спілкування з кішкою сприяє зміцненню імунної системи і довголіттю, а також нормалізує здоров'я.

Відомо, що навіть муркотіння кішки є дуже корисним. Воно сприяє підвищенню захисних сил організму, пришвидшує загоєння ран, в результаті дії звукових коливань такої частоти підвищується щільність кісток, що сприяє зрощенню переломів. Оскільки муркотання кішки – це певні звукові коливання (частота від 20 до 50 Герц), то це стимулює процес зцілення. Кішка – прекрасний енерго-інформаційний прилад, що знаходить хворі місця свого господаря. Завдяки відомій котячій звичці масажувати кігтками тіло людини, в останньої задіюються рефлексогенні зони – котячі кігті працюють так саме, як інструменти рефлексотерапевта під час сеансу голкотерапії [17, с. 23].

Варто зупинитися також на гірудотерапії - лікуванні медичними п'явками. Це лікування дає хороші результати в офтальмології, кардіології, гінекології, дерматології, неврології, хірургії, урології. П'явка за багато тисячоліть «присмокталася» практично до всіх галузей медицини [8].

Дуже часто в психотерапії використовуються не тільки самі тварини, а й їхні образи. Наприклад, перегляд фільмів про тварин або за участю тварин прекрасний спосіб розслаблення, відпочинку і відключення від ситуації. Не можна забувати і про цілющу силу фотографій, скульптур, малюнків та інших зображень тварин. Для здоров'я корисно не тільки милуватися картинками і фігурками, а робити їх самим: малювати, ліпити, фотографувати. Позитивна дія так само робить читання або прослуховування розповідей про тварин. Саме тому анімалотерапія стала настільки популярною: її можуть застосовувати навіть ті, хто з якихось причин не в змозі завести чотириноного друга [38].

Слід зауважити, що у психотерапії використовуються як лікувальний засіб і звуки тварин. Так, ще в Стародавній Індії «прописували» як ліки

прослуховування пташиного співу. Вчені вважають, що кожен психотерапевтичний кабінет повинен бути оснащений стереофонічною аудіосистемою для створення необхідного звукового фону, в якому в числі інших повинні бути присутніми і звуки природи. Робота з образами тварин включена у багатьох видів психотерапії.

Основною метою проведення занять з анімалотерапії в дитячому реабілітаційному закладі є розвиток емоційної сфери дітей. Для кожної групи дітей в залежності від їх основного захворювання і рівня розвитку інтелекту існують свої завдання анімалотерапія.

Головним завданням занять для малюків у віці від року до трьох років та для дітей з глибокою розумовою відсталістю є активізація сприйняття і пізнавальної сфери, стимулювання позитивних емоційних реакцій на спілкування з тваринами.

Діти-аутисти на таких заняттях в першу чергу вчать долати свої страхи перед спілкуванням з тваринами. Це складний і тривалий процес, що вимагає часу і великої кількості занять.

На заняттях з дітьми, що мають емоційно-особистісні порушення - тривожними, агресивними, гіперактивними, - на перший план виходить завдання створення позитивної емоційної установки на спілкування з тваринами, сприятливого середовища для розслаблення і самовираження за рахунок контакту з ручними звірами і птахами.

Діти із затримкою психічного розвитку, з порушеннями пізнавальної сфери в результаті педагогічної занедбаності, а також діти із сирітських установ перш за все потребують розширення кругозору, в отриманні знань про навколишній світ, про закони природи. Анімалотерапевтичне заняття зазвичай триває 30-40 хвилин. Перед тим як проводити заняття по, необхідно провести детальну психологічну діагностику з метою визначення інтелектуального рівня дітей (норма, індивідуальна норма, затримка психічного розвитку, олігофренія), емоційно-особистісних і комунікативних проблем (негативізм, страхи, неврози та ін.). Група дітей, сформована для

занять, повинна бути однорідною за рівнем інтелектуального розвитку і по мірі порушень психічного розвитку. Кількість дітей не повинно перевищувати 10-12 чоловік.

Однією з найсерйозніших соціальних проблем, з якою стикається педагог ЗДО, є порушення емоційно-особистісної сфери дітей і недостатній розвиток комунікативних навичок. Це обумовлено надмірною інтелектуалізацією виховання, «технологізацією» нашого життя. Саме тому необхідно використовувати в роботі нетрадиційні методи. Одним з таких методів є анімалотерапія. Як метод корекції особистісної сфери він існує давно і має глибоке коріння, але на сучасному етапі розвитку теорії анімалотерапії розробок щодо практичного застосування тварин на заняттях з дітьми мало.

Структура кожного заняття відображає різні корекційно-розвивальні цілі, а саме:

- вдосконалення у дитини здатності адаптуватися до різних життєвих ситуацій;
- розвиток активного ставлення до життя;
- відпрацювання механізмів міжособистісної комунікації;
- розвиток волі і навичок самостійності;
- корекція самооцінки;
- відпрацювання механізмів психологічного захисту в ситуації самотності і розлуки;
- зняття психо-м'язового напруження;
- навчання навичкам саморегуляції;
- розвиток емоційної сензитивності.

Завдання анімалотерапії в роботі з дошкільнятами:

- розкриття додаткових можливостей в поведінці й особистості дитини,
- корекційна робота з дітьми, що зазнають страхи, труднощі в адаптації та спілкуванні, мають неадекватну самооцінку, порушення в поведінці.

Як у будь-якого методу, у анімалотерапії є свій інструментарій - це символи тварин: образи, малюнки, казкові герої, іграшки і справжні тварини, спілкування з якими безпечно.

Для організації навчальної діяльності з елементами анімалотерапії, важливо визначитися як і з ким побудувати заняття:

Група дітей. Кількість хлопчиків і дівчаток переважно однакове, число учасників групи в оптимальному варіанті 5-7 дітей.

Індивідуальна робота. Може бути будь-яка дитина. Головне вибрати тварину або іграшку тваринного враховуючи індивідуальні особливості дитини. Щоб дитина не могла заподіяти шкоди як собі, так і тварині, поведився адекватно заданої ситуації.

Наступна частина підготовки – розпланувати заняття:

Вступна частина – це можуть бути ігри, вправи спрямовані на позитивне ставлення до заняття, тварини, педагога, членів групи, на згуртування і емоційний настрій.

Релаксаційний тренінг – техніки, що знижують психо-м'язове напруження.

Анімалотерапевтичні техніки, ігри, вправи, казки, інсценізації, пов'язані з використанням тварин або їх символів (образів, іграшок).

Заключна частина – арт-терапевтичної вправи (малюнки, танці, етюди) на вираз емоційного стану дітей, рефлексії.

Прощання – відпрацювання механізмів розставання.

Наведена схема не є обов'язковою і відповідно до змістовної і цільовою спрямованістю заняття може змінюватися.

Використання методів анімалотерапії в навчальній діяльності:

1. Благотворно впливає на нервову систему: заспокоює, втішає, вирівнює дихання і серцевий ритм.
2. Допомагає невпевненим в собі дітям подолати замкнутість і перемогти комплекси.

3. Тактильний контакт з маленькими м'якими звірками розслаблює дрібну мускулатуру, знижує тривогу, емоційне напруження і агресію.

4. Діти вчаться дбайливому і акуратному відношенню.

Метод анімалотерапії можна використовувати у вільній діяльності або як частина НД з малювання, навколишнього світу, фізкультури і т.д. У процесі освітньої діяльності, діти приймають на себе роль якої-небудь тварини, копіюють його поведінку, звички. При цьому замкнуті, нерішучі, тривожні діти в образі собачки вчаться бути активними, проявляти ініціативу. І навпаки, активні, агресивні, конфліктні діти в ролі кішки, вчаться стримувати і контролювати свої емоції і дії. А також і самі вихователі можуть зняти стрес, спостерігаючи, наприклад, за мешканцями акваріума.

Отже, діти із задоволенням включаються в анімалотерапічні ігри та вправи. Можуть уявити себе улюбленою тваринкою, майже натурально «влізти в його шкіру» і представити її сценічно – з її ходом, характерними рухами, кривляннями. Коли діти зовні представляють когось – за допомогою тіла чи іншим способом, то їм набагато легше проникнути в душу цієї істоти. Такі ігри дуже допомагають зняти м'язову напругу, відчувати своє тіло, розробити деякі м'язи.

Висновки до 1-го розділу

На сучасному етапі все більшого значення набуває проблема розвитку особистості дитини в системі дошкільної освіти. Ключовою метою дошкільної освіти є виховання гармонійно розвиненої особистості, яка має впевненість у собі, сформований дитячий світогляд, прагнення досягти успіху, почуття власної гідності, емоційну сприйнятливості та розвинені вольові риси характеру.

Реалізувати це можливо лише за умов запровадження кардинально нової системи освітнього процесу, що базується на комплексному, особистісно-орієнтованому підході до виховання, навчання і розвитку дошкільників. Варто зацентувати значну увагу на покращення емоційної сфери дошкільників. Загально відомо емоції визначають потреби людини і предмети, на які вони спрямовані. З часом емоційні відчуття і стани біологічно зафіксувалися як засіб підтримання життєвого процесу в його найкращих межах. Не можна переоцінити їхнє значення для організму людини, що полягає в попередженні руйнівного характеру будь-небудь факторів. Отож, емоції є важливим основоположним механізмом регуляції функціонального стану організму і діяльності людини.

Анімалотерапію часто називають нетрадиційним методом, який, тим не менш, має давню історію. Ще в первісному суспільстві існувала віра в могутність тварини-тотема, яка примушувала людей дотримуватися певних норм і правил, регулювала спілкування і була одним з джерел благополуччя і спокою. Священні амулети носили на тілі, як символ заступництва і успіху; ритуальні танці допомагали зняти злість, агресивність після невдалого полювання або, навпаки, підзарядитися енергією; звернені до могутнього тварині заклинання і голосіння над хворою людиною або народжує жінкою - все це частково прообрази анімалотерапевтичних прийомів.

В процесі проведення багатьох експериментів було доведено позитивний вплив тварин на людину яка хворіє. Відомо, що люди, які тримають домашніх тварин, живуть більше за інших і менше хворіють. Разом

з цим доведено, що нервова система цих людей перебуває в значно кращому стані. Всесвітня організація охорони здоров'я офіційно визнала величезну користь тварин.

Про лікування за допомогою тварин знали навіть у давнину. Людям, що страждали невротами, цілителі рекомендували холодний душ, ходьбу босоніж, а також їзду на конях.

На сучасному етапі анімалотерапія користується популярністю у всіх розвинених країнах. Є спеціальні інститути, що займаються вивченням впливу тварин на людей. Систематично проводяться міжнародні конференції та семінари, присвячені методикам лікування за допомогою тварин.

Отже, можна констатувати, що взаємодія з тваринами і тваринним світом реально може реалізовувати такі важливі функції, як наприклад реабілітація, самореалізація та спілкування. Причому, як правило, від пацієнта не потрібно ніяких додаткових знань про тваринний - його завдання слухати (канарки та папуги), просто спостерігати (якщо маються на увазі акваріумні рибки), гладити (кішка) або активно взаємодіяти (собака, кінь, дельфіни).

Поряд з цим варто зауважити, що анімалотерапія це не панацея від усіх хвороб. Бувають і протипоказання, хоча їх перелік незначний і стосується, в основному, гострого періоду перебігу будь-якого захворювання. Абсолютними протипоказаннями є гемофілія, ламкість кісток і захворювання нирок (це що стосується конкретно іпотерапії).

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ПОЗИТИВНИХ ЕМОЦІЙ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ АНІМАЛОТЕРАПІЇ

2.1 Виявлення рівня розвитку емоційної сфери у дітей старшого дошкільного віку

Експериментальне дослідження складалося з трьох етапів: констатувального, формувального та контрольного.

Метою констатувального етапу експерименту було виявлення рівня емоційного розвитку у дітей 5-6 років.

Експериментальна робота проводилася на базі ЗДО «Зірочка» м. Глухів.

У роботі брали участь 40 дітей старшого дошкільного віку (20 дітей експериментальна група, 20 дітей контрольна група).

Констатувальний етап

Для вивчення рівня емоційного розвитку дітей в процесі спілкування з однолітками були виділені критерії та показники, підібрані методики. В якості критеріїв емоційного старших дошкільників виступили: когнітивний, змістовний, діяльнісний.

Когнітивний критерій включає в себе такі показники, як: знання дітей про емоції і способи їх вираження і розуміння емоцій іншої людини.

Змістовний критерій включає в себе такі показники, як: емоційний стан дитини і наявність і глибина соціальних емоцій.

Діяльнісний критерій включає в себе такі показники, як: вміння виражати емоції, вміння взаємодіяти з іншою людиною з урахуванням його емоційного стану (Таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

Показники та методики діагностики рівня розвитку емоційної сфери старших дошкільників

Критерії	Показники	Методика
Когнітивний	- знання дітей про емоції і способах їх вираження; - розуміння емоцій іншої людини	«Методика вивчення мимічної моторики» (Г. Волкова); «Вивчення розуміння емоційних станів людей, зображених на картинці»(В. Нікішина)
Емоційний	- емоційний стан дитини; - наявність і глибина соціальних емоцій;	«Намалюй свої емоції» (О. Прусакова) «Визнач емоції людини по ситуації» (О. Прусакова)
Діяльнісний	- вміння висловлювати емоції; - вміння взаємодіяти з іншою людиною з урахуванням емоційного стану	«Емоційна ідентифікація» (Є. Ізотова) «Емоційні особи» (Н. Семаго)

Всі методики представлені в додатках (Додаток 1-6).

Результати дослідження емоційної сфери дітей старшого дошкільного віку за когнітивним критерієм занесено до таблиць (Таблиці 2.2, 2.3)

Таблиця 2.2

Результати дослідження емоційної сфери за когнітивним критерієм

(Експериментальна група)

№	Ім'я дитини	«Методика вивчення	«Вивчення розуміння
---	-------------	--------------------	---------------------

		мімічної моторики» (рівень)	емоційних станів людей» (рівень)
1	Аліна С.	низький	низький
2	Юрій М.	середній	середній
3	Андрій С.	низький	низький
4	Ярослав Т.	середній	низький
5	Мирослава З.	низький	середній
6	Віктор Ч.	низький	низький
7	Маша О.	середній	високий
8	Данііл Ш.	низький	низький
9	Лілія В.	середній	низький
10	Олександр М.	низький	середній
11	Соня К.	низький	низький
12	Вікторія С.	середній	середній
13	Каміла Б.	низький	низький
14	Варя Б.	середній	низький
15	Міша Т.	низький	середній
16	Мирослава Ю.	низький	низький
17	Юра Т.	середній	високий
18	Юля О.	низький	низький
19	Борис Б.	середній	низький
20	Алла Ч.	низький	середній

Таблиця 2.3

*Результати дослідження емоційної сфери за когнітивним критерієм
(Контрольна група)*

№	Ім'я дитини	«Методика вивчення мімічної моторики» (рівень)	«Вивчення розуміння емоційних станів людей» (рівень)
1	Антон С.	низький	низький

2	Юлія М.	середній	середній
3	Анна С.	низький	низький
4	Яна П.	середній	низький
5	Микола Ж.	низький	середній
6	Вікторія Д.	низький	низький
7	Марина І.	низький	високий
8	Володимир П.	високий	низький
9	Леонід В.	середній	середній
10	Олександр Р.	низький	середній
11	Стас М.	низький	низький
12	Альбіна Ф.	середній	середній
13	Анастасія Ч.	низький	низький
14	Яна Л.	середній	низький
15	Лобов Ш.	низький	середній
16	Ірина П.	низький	низький
17	Арсеній В.	низький	високий
18	Дана О.	високий	низький
19	Діана П.	середній	середній
20	Адель Н.	низький	середній

Аналізуючи результати емоційної сфери за когнітивним критерієм експериментальної та контрольної групи констатувального етапу експерименту, можемо зробити висновок, що при проведенні методики вивчення м'якої моторики рівень експериментальної групи дітей становив:

Високий – 0% дітей

Середній – 40% (8 дітей)

Низький – 60% (12 дітей).

Контрольної групи:

Високий – 10% (2 дитини)

Середній – 30% (6 дітей)

Низький – 60% (12 дітей).

Аналізуючи результати когнітивного критерію експериментальної та контрольної групи констатувального етапу експерименту, можемо зробити висновок, що при проведенні методики вивчення розуміння емоційних станів людей рівень експериментальної групи дітей становив:

Високий – 10% (2 дитини)

Середній – 30% (6 дітей)

Низький – 60% (12 дітей).

Контрольної групи:

Високий – 10% (2 дитини)

Середній – 40% (8 дітей)

Низький – 50% (10 дітей).

Результати дослідження емоційної сфери за змістовним критерієм внесено до таблиць (Таблиці 2.4, 2.5)

Таблиця 2.4

Результати дослідження емоційної сфери за змістовним критерієм
(Експериментальна група)

№	Ім'я дитини	«Намалюй свої емоції» (рівень)	«Визнач емоції людини по ситуації» (рівень)
1	Аліна С.	низький	низький
2	Юрій М.	середній	середній
3	Андрій С.	низький	високий
4	Ярослав Т.	середній	низький
5	Мирослава З.	високий	середній
6	Віктор Ч.	низький	низький
7	Маша О.	середній	високий
8	Данііл Ш.	середній	середній
9	Лілія В.	середній	низький
10	Олександр М.	низький	середній

11	Соня К.	низький	низький
12	Вікторія С.	середній	середній
13	Каміла Б.	низький	високий
14	Варя Б.	середній	низький
15	Міша Т.	високий	середній
16	Мирослава Ю.	низький	низький
17	Юра Т.	середній	високий
18	Юля О.	середній	середній
19	Борис Б.	середній	низький
20	Алла Ч.	низький	середній

Таблиця 2.5

Результати дослідження емоційної сфери за *змістовним критерієм*
(Контрольна група)

№	Ім'я дитини	«Намалюю свої емоції» (рівень)	«Визнач емоції людини по ситуації» (рівень)
1	Антон С.	середній	низький
2	Юлія М.	середній	середній
3	Анна С.	низький	низький
4	Яна П.	середній	низький
5	Микола Ж.	низький	середній
6	Вікторія Д.	низький	низький
7	Марина І.	низький	високий
8	Володимир П.	високий	низький
9	Леонід В.	середній	середній
10	Олександр Р.	низький	середній
11	Стас М.	середній	низький
12	Альбіна Ф.	середній	середній
13	Анастасія Ч.	низький	низький

14	Яна Л.	середній	низький
15	Лобов Ш.	низький	середній
16	Ірина П.	низький	низький
17	Арсеній В.	низький	високий
18	Дана О.	високий	низький
19	Діана П.	середній	середній
20	Адель Н.	низький	середній

Аналізуючи результати за *змістовним критерієм* експериментальної та контрольної групи констатувального етапу експерименту, можемо зробити висновок, що при проведенні методики «Намалюй свої емоції» рівень експериментальної групи дітей становив:

Високий – 10% (2 дитини)

Середній – 50% (10 дітей)

Низький – 40% (8 дітей).

Контрольної групи:

Високий – 10% (2 дитини)

Середній – 40% (8 дітей)

Низький – 50% (10 дітей).

Аналізуючи результати за *змістовним критерієм* експериментальної та контрольної групи констатувального етапу експерименту, можемо зробити висновок, що при проведенні методики «Визнач емоції людини по ситуації» рівень експериментальної групи дітей становив:

Високий – 20% (4 дитини)

Середній – 40% (8 дітей)

Низький – 40% (8 дітей).

Контрольної групи:

Високий – 10% (2 дитини)

Середній – 40% (8 дітей)

Низький – 50% (10 дітей).

Результати дослідження емоційної сфери за діяльнісним критерієм внесено до таблиць (Таблиці 2.6, 2.7)

Таблиця 2.6

Результати дослідження емоційної сфери за діяльнісним критерієм
(Експериментальна група)

№	Ім'я дитини	«Емоційна ідентифікація» (рівень)	«Емоційні особи» (рівень)
1	Аліна С.	низький	низький
2	Юрій М.	середній	середній
3	Андрій С.	низький	високий
4	Ярослав Т.	низький	низький
5	Мирослава З.	високий	високий
6	Віктор Ч.	низький	низький
7	Маша О.	середній	середній
8	Данііл Ш.	середній	середній
9	Лілія В.	середній	низький
10	Олександр М.	низький	середній
11	Соня К.	низький	низький
12	Вікторія С.	середній	середній
13	Каміла Б.	низький	високий
14	Варя Б.	низький	низький
15	Міша Т.	високий	високий
16	Мирослава Ю.	низький	низький
17	Юра Т.	середній	середній
18	Юля О.	середній	середній
19	Борис Б.	середній	низький
20	Алла Ч.	низький	середній

Таблиця 2.7

Результати дослідження емоційної сфери за діяльнісним критерієм
(Контрольна група)

№	Ім'я дитини	«Емоційна ідентифікація» (рівень)	«Емоційні особи» (рівень)
1	Антон С.	середній	низький
2	Юлія М.	середній	середній
3	Анна С.	низький	низький
4	Яна П.	середній	низький
5	Микола Ж.	середній	середній
6	Вікторія Д.	низький	низький
7	Марина І.	низький	високий
8	Володимир П.	високий	середній
9	Леонід В.	середній	низький
10	Олександр Р.	низький	середній
11	Стас М.	середній	низький
12	Альбіна Ф.	середній	середній
13	Анастасія Ч.	низький	низький
14	Яна Л.	середній	низький
15	Лобов Ш.	середній	середній
16	Ірина П.	низький	низький
17	Арсеній В.	низький	високий
18	Дана О.	високий	середній
19	Діана П.	середній	низький
20	Адель Н.	низький	середній

Аналізуючи результати дослідження емоційної сфери за діяльнісним критерієм експериментальної та контрольної групи констатувального етапу експерименту, можемо зробити висновок, що при проведенні методики «Емоційна ідентифікація» рівень експериментальної групи дітей становив:

Високий – 10% (2 дитини)

Середній – 40% (8 дітей)

Низький – 50% (10 дітей).

Контрольної групи:

Високий – 10% (2 дитини)

Середній – 50% (10 дітей)

Низький – 40% (8 дітей).

Аналізуючи результати дослідження емоційної сфери за діяльнісним критерієм експериментальної та контрольної групи констатувального етапу експерименту, можемо зробити висновок, що при проведенні методики «Емоційні особи» рівень експериментальної групи дітей становив:

Високий – 10% (2 дитини)

Середній – 40% (8 дітей)

Низький – 50% (10 дітей).

Контрольної групи:

Високий – 10% (2 дитини)

Середній – 30% (6 дітей)

Низький – 60% (12 дітей).

Рівень розвитку емоційної сфери старших дошкільників (експериментальна група)

Рівень	Когнітивний критерій		Емоційний критерій		Діяльнісний критерій	
	«Методика вивчення мимічної моторики»	«Вивчення розуміння емоційних станів людей, зображених на картинці»	«Намалюй свої емоції»	«Визнач емоції людини по ситуації»	«Емоційна ідентифікація»	«Емоційні особи»
<i>високий</i>	0%	10%	10%	20%	10%	10%
<i>середній</i>	40%	30%	50%	40%	40%	40%
<i>низький</i>	60%	60%	40%	40%	50%	50%

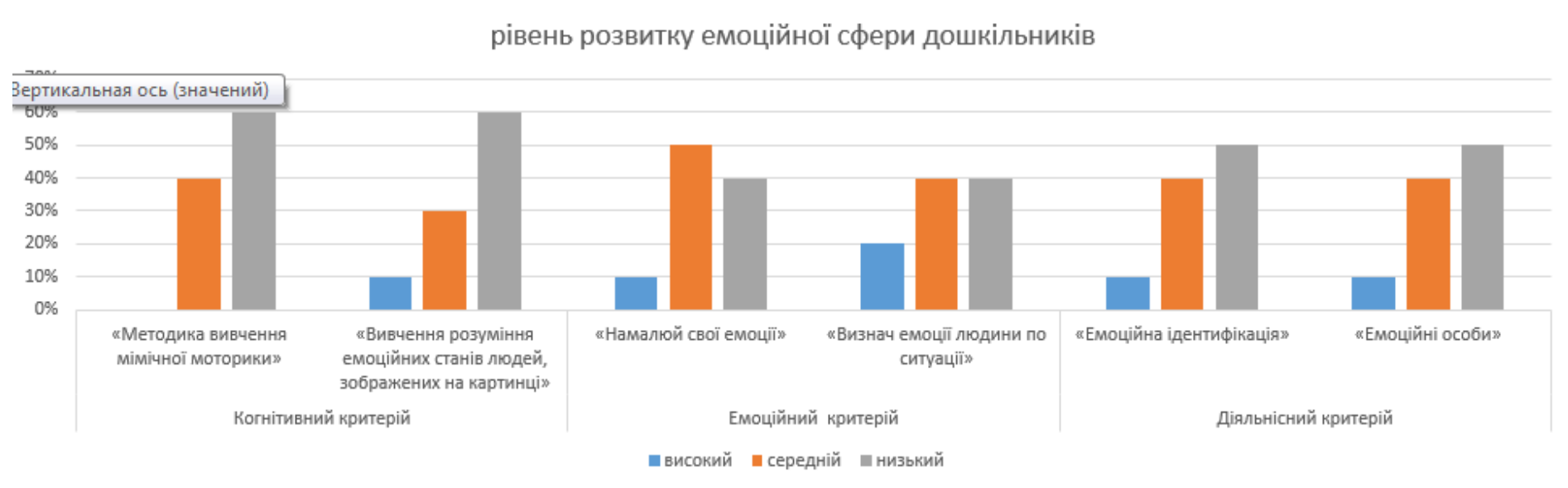

Рисунок 1. Констатувальний етап експерименту

Рівень розвитку емоційної сфери старших дошкільників (контрольна група)

Рівень	Когнітивний критерій		Змістовний критерій		Діяльнісний критерій	
	«Методика вивчення мімічної моторики»	«Вивчення розуміння емоційних станів людей, зображених на картинці»	«Намалюй свої емоції»	«Визнач емоції людини по ситуації»	«Емоційна ідентифікація»	«Емоційні особи»
<i>високий</i>	10%	10%	10%	10%	10%	10%
<i>середній</i>	30%	40%	40%	40%	50%	30%
<i>низький</i>	60%	50%	50%	50%	40%	60%

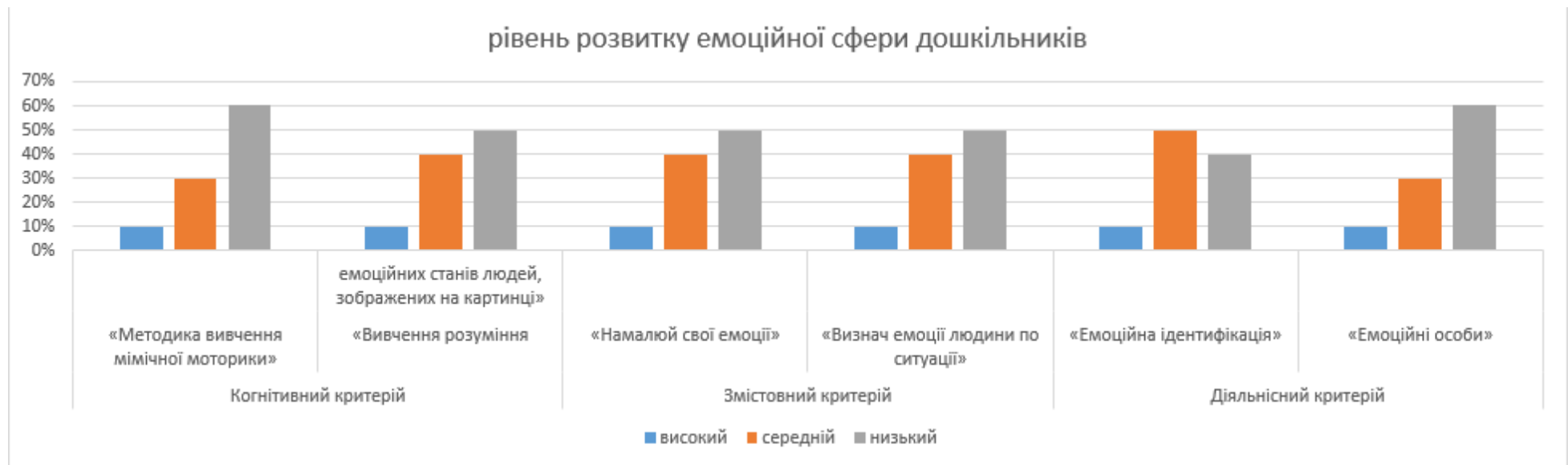

Рисунок 2. Констатувальний етап експерименту

2.2. Система роботи з розвитку позитивних емоцій у дітей старшого дошкільного віку засобом анімалотерапії

Під час проведення формувального етапу експерименту з дітьми експериментальної групи ми використовували методики й інструментарії спрямованої анімалотерапії, комбінування арттерапії, ігротерапії, дитячого аутотренінгу, музикотерапію. У своїй роботі використовували різні методи психокорекції: казкотерапію, куклотерапію, ігротерапію, арттерапію, телесто-орієнтовані методи.

Наприклад, символи тварин у вигляді слайдів на мультимедійній дошці-екрані 4 дитячі аутотренінги про тварин, що формують їх візуальні образи уяві дітей та знімають психом'язову напругу; малюнки-розмальовки тварин, наклейки тваринок; приспівування їх голосами та пісні про них, спілкування з реальними живими тваринками.

Дошкільнятам дуже сподобалися рухливі ігри з м'якими іграшками, особливо ті, де приймав участь їхній улюблений герой – песик Промінчик, як от: «Будь-ласка, доторкнися до песика Промінчика», «Песик Промінчик - поводитир», «Танець маленьких качат з песиком Промінчиком». Це різні ігри з танцювально-руховою терапією. Вони його дуже полюбили і змагалися завжди, щоб довше його потримати у себе, тому, що песик має ім'я від назви промінця Сонечка. Він його вірний друг і друг усіх дітей. Дуже вихований, лагідний, добрий, товариський, уважний і приємний в спілкуванні. Дарує усім людям і друзям тепло, радість, світло. Всі хочуть бути на нього схожим та подружитися з ним.

Також діти з радістю виконували анімалотерапевтичні вправи та ауторелаксацію – спеціальну гімнастику для дітей з використанням елементів асан, що відображають поведінку тварин: «Поза сердитої кішки», «Поза доброї кішки», «поза лелеки», «Поза лева», «Поза змії» тощо. Вони є корисними не лише для зміцнення фізичного здоров'я, але й для зняття психічної напруги, розслаблення, заспокоєння, просвітлення їх тіла, емоцій і

розуму, душі та створення позитивного настрою та позитивних емоцій, позбавлення від тривожності, агресивності, зміцнення волі, налагодження доброго спілкування й гармонійних взаємин з оточуючими.

Але найулюбленішими для дітей стали анімалотерапевтичні вправи з живими тваринками – кішкою Марго, собакою Мухтаром, папугою Тошею. Особливо рухливі ігри, де треба було бігати, скакати, співати тощо.

Таке спілкування доставляло дітям велику радість, бажання працювати разом, знаходити позитивні рішення негативних проблем. Своєю дружелюбністю, готовністю завжди підтримувати гру, відкритістю і відданістю ці тваринки завоювали любов і дружбу малят. Діти позбавилися від своїх дитячих проблем, своїх психозажимів, навчилися бути відкритими, активними, доброзичливими, емпатичними, комунікабельними, знайшли нових друзів, з позитивними емоціями.

Діти з задоволенням включалися в анімалотерапевтичні ігри та вправи. Дітлахи уявляли себе улюбленою тваринкою, чи не натурально «влізли в його шкіру» і представляли його сценічно - з його ходом, характерними рухами, кривляннями. Коли діти зовні являють кого-небудь - за допомогою тіла або через нього, то їм набагато легше проникнути в душу цієї істоти. Такі ігри дуже допомагають зняти м'язову напругу, відчувати своє тіло, розробити деякі м'язи.

Я можу з упевненістю сказати, що така форма самовираження і саморозкриття, не використовується ні на якому іншому занятті.

Коли діти доглядають за своїми домашніми вихованцями, це допомагає їм вирости людьми не лише думають, а й відчують. Людина і домашні тварини легко заражаються настроями інших. На відміну від людей наші чотириногі друзі практично завжди покращують нам настрій. Позитивні емоції дуже корисні. Адже не дарма існує «сміхотерапія», коли людину лікують виключно позитивними емоціями. Наші домашні улюбленці бувають смішні, зворушливі та кумедні. Турбота про тваринний вчить людину по-справжньому любити - то є не тільки вимагати, але й віддавати.

Через взаємодію з домашніми тваринами у дітей формується здатність співчувати, співпереживати, розуміти стан оточуючих, тобто емпатія, якість, необхідне для успішного спілкування. Можливість пограти, поговорити, повиховувати, погладити домашніх тварин необхідна дітям, особливо коли дорослі дуже серйозні і зайняті. Позитивні емоції, отримані від спілкування з вихованцями, лікують самі по собі. І тому спілкування з тваринами необхідно дітям.

Батькам для знаходження контакту з дітьми, рекомендуємо використовувати елементи анімалотерапевтичних технік, які дозволяють регулювати відносини в сім'ї, знімають напругу м'язів тіла, отримувати позитивні емоції, довіряти один одному.

Розвиваючи здатність до перевтілення, ці техніки допомагають дітям краще орієнтуватися в навколишньому світі, краще до нього пристосуватися.

Поряд з перерахованими вище техніками у своїх заняттях використовували такий метод, як релаксація. Вона допомагає дітям зняти внутрішню м'язову напругу, тим самим привести нервову систему і психіку у нормальний стан спокою. Керуючи своїми почуттями і емоціями, діти стають впевненішими в собі. Назва вправ і їх зміст носять подібний характер. Для проведення релаксації використовували спокійну музику, яка допомагає дітям відволіктися від сторонніх думок і добре розвиває творчу уяву.

Але, на мій погляд, виховати впевнену у собі особистість неможливо без формування оптимістичного світовідчуття: позитивного ставлення до життя, активності і впевненості в собі. Тому намагалися навчити дітей концентрувати свою увагу на своїх успіхах та досягненнях. У моменти невдач і неприємностей налаштовували на позитивні ілюзії, красиві фантазії. Позитивний настрій досягається через афірмації, (це слова і речення, які мають позитивне стверджувальне значення і які багаторазово проговорюються подумки або вголос). На заняттях всі свої думки, бажання діти висловлювали в позитивній формі: «я хочу...», «я зможу...», «Я сильний і

допомагаю слабким» і т.д. Це допомагає їм бути доброзичливими, радісними, щасливими, більш відкритими до людей і навколишнього світу.

Діти приписують своїм друзям, тваринам, людські риси, вони спілкуються з ними як з однолітками, розмовляють з ними, довіряють свої таємниці. Тварини завжди їх вислухають і зрозуміють. Наші домашні улюбленці потужні інструменти для зняття стресу.

У наш час, коли дітей з відхиленнями в діяльності центральної нервової системи все більше це має особливе значення. Адже не рідко і здорові діти бояться, наприклад, темряви або самотності, і присутність пухнастого друга допомагає позбутися цих страхів.

Собаку вибирають частіше боязкі діти як символ самоствердження, відчуття безпеки і компенсації самотності. Заняття з дресирування собаки для дітей - це ідеальний спосіб підвищити самооцінку. Свідомість того, що чотириногий друг виконує твої команди, підносить дитину у власних очах. Кішку вибирають діти, яким не вистачає м'якості, доброзичливості.

Виявлена цікава особливість: виявляється діти, які мають кішку, відрізняються безпосередністю, м'якістю, творчими здібностями, незалежністю; ті, у кого вдома є собака, акуратні, зібрані, дисциплінованість, товарицькість і схильні до лідерства, вони залежні від чужої думки, відкриті до взаємодії.

Кожна тварина, його манери поведінки та психологічні особливості є чинником певних рис особистості у дітей. Експериментально-психологічні дані в поєднанні з історичними відомостями про особливості адаптивних собак і кішок дозволили використовувати їх і їх символи в роботі з дітьми.

По формі організації занять ми прагнули максимально наблизити їх до реальної обстановки. Підготовчий етап полягав в оформленні кабінету в домашньому стилі, щоб дітям було затишно і спокійно. В інтер'єрі нічого зайвого, багато квітів і повітря. М'який килим і подушки створюють атмосферу спокою і безпеки.

Використовуваний матеріал: ляльки, м'які іграшки, подушки, пуфи на кожну дитину, шаблони для малювання, фарби, пластилін і т.д. Важливим компонентом занять була спеціальна музика, адаптована для дітей дошкільного віку з серії «Щасливе дитинство». Вдало підібрані за тематикою занять голоси птахів, звірів, природи створювали неповторний колорит і наповнюють кімнату необхідними для сприйняття звуками. Діти з задоволенням відвідували незвичайні заняття, з нетерпінням чекали продовження, ділилися враженнями з батьками та вихователями. Зміни в поведінці дітей відзначалися вже на 4-5-му занятті. З'явилася довірчість, підвищився рівень особистої рефлексії. Наприклад, після спостереження за собакою багато дітей стали більш відкритими, сміливими, комунікабельними. А боязкі діти стали сміливішими і голосніше розмовляти, відповідати на запитання, висловлювати свої думки, частіше хвалити себе. Всім дітям заняття допомогли подолати якісь свої поведінкові бар'єри, підвищили впевненість у собі і навчили новим способам поведінки.

2.3. Перевірка ефективності розробленої системи роботи з розвитку позитивних емоцій у старших дошкільників засобом анімалотерапії

Результати дослідження *когнітивного компоненту* контрольного етапу вносимо до таблиць (Таблиці 8-9)

Таблиця 8

Когнітивний компонент (Експериментальна група)

№	Ім'я дитини	«Методика вивчення мимічної моторики» (рівень)	«Вивчення розуміння емоційних станів людей» (рівень)
1	Аліна С.	середній	середній
2	Юрій М.	середній	середній
3	Андрій С.	низький	високий

4	Ярослав Т.	середній	низький
5	Мирослава З.	високий	середній
6	Віктор Ч.	середній	високий
7	Маша О.	середній	високий
8	Данііл Ш.	високий	низький
9	Лілія В.	середній	середній
10	Олександр М.	низький	середній
11	Соня К.	середній	середній
12	Вікторія С.	середній	середній
13	Каміла Б.	низький	високий
14	Варя Б.	середній	низький
15	Міша Т.	високий	середній
16	Мирослава Ю.	середній	високий
17	Юра Т.	середній	високий
18	Юля О.	високий	низький
19	Борис Б.	середній	середній
20	Алла Ч.	низький	середній

Таблиця 9

Когнітивний компонент (Контрольна група)

№	Ім'я дитини	«Методика вивчення м'язової моторики» (рівень)	«Вивчення розуміння емоційних станів людей» (рівень)
1	Антон С.	низький	низький
2	Юлія М.	середній	середній
3	Анна С.	низький	низький
4	Яна П.	середній	низький
5	Микола Ж.	низький	середній
6	Вікторія Д.	низький	низький
7	Марина І.	низький	високий

8	Володимир П.	високий	низький
9	Леонід В.	середній	середній
10	Олександр Р.	низький	середній
11	Стас М.	низький	низький
12	Альбіна Ф.	середній	середній
13	Анастасія Ч.	низький	низький
14	Яна Л.	середній	низький
15	Лобов Ш.	низький	середній
16	Ірина П.	низький	низький
17	Арсеній В.	низький	високий
18	Дана О.	високий	низький
19	Діана П.	середній	середній
20	Адель Н.	низький	середній

Аналізуючи результати когнітивного компоненту експериментальної та контрольної групи контрольного етапу експерименту, можемо зробити висновок, що при проведенні методики вивчення мімічної моторики рівень експериментальної групи дітей становив:

Високий – 20% (4 дітей)

Середній – 60% (12 дітей)

Низький – 20% (4 дітей).

Контрольної групи:

Високий – 10% (2 дитини)

Середній – 30% (6 дітей)

Низький – 60% (12 дітей).

Аналізуючи результати когнітивного компоненту експериментальної та контрольної групи контрольного етапу експерименту, можемо зробити висновок, що при проведенні методики вивчення розуміння емоційних станів людей рівень експериментальної групи дітей становив:

Високий – 30% (6 дітей)

Середній – 50% (10 дітей)

Низький – 20% (4 дітей).

Контрольної групи:

Високий – 10% (2 дитини)

Середній – 40% (8 дітей)

Низький – 50% (10 дітей).

Результати дослідження змістовного компонента вносимо до таблиць (Таблиці 10-11)

Таблиця 10

Емоційний компонент (Експериментальна група)

№	Ім'я дитини	«Намалюй свої емоції» (рівень)	«Визнач емоції людини по ситуації» (рівень)
1	Аліна С.	середній	високий
2	Юрій М.	середній	середній
3	Андрій С.	високий	високий
4	Ярослав Т.	середній	середній
5	Мирослава З.	високий	середній
6	Віктор Ч.	низький	низький
7	Маша О.	середній	високий
8	Даніїл Ш.	середній	середній
9	Лілія В.	середній	низький
10	Олександр М.	низький	середній
11	Соня К.	середній	високий
12	Вікторія С.	середній	середній
13	Каміла Б.	високий	високий
14	Варя Б.	середній	середній
15	Міша Т.	високий	середній
16	Мирослава Ю.	низький	низький

17	Юра Т.	середній	високий
18	Юля О.	середній	середній
19	Борис Б.	середній	низький
20	Алла Ч.	низький	середній

Таблиця 11

Емоційний компонент (Контрольна група)

№	Ім'я дитини	«Намалюй свої емоції» (рівень)	«Визнач емоції людини по ситуації» (рівень)
1	Антон С.	середній	низький
2	Юлія М.	середній	середній
3	Анна С.	низький	низький
4	Яна П.	середній	низький
5	Микола Ж.	низький	середній
6	Вікторія Д.	низький	низький
7	Марина І.	низький	високий
8	Володимир П.	високий	низький
9	Леонід В.	середній	середній
10	Олександр Р.	низький	середній
11	Стас М.	середній	низький
12	Альбіна Ф.	середній	середній
13	Анастасія Ч.	низький	низький
14	Яна Л.	середній	низький
15	Лобов Ш.	низький	середній
16	Ірина П.	низький	низький
17	Арсеній В.	низький	високий
18	Дана О.	високий	низький
19	Діана П.	середній	середній

20	Адель Н.	низький	середній
----	----------	---------	----------

Аналізуючи результати емоційного компоненту експериментальної та контрольної групи контрольного етапу експерименту, можемо зробити висновок, що при проведенні методики «Намалюй свої емоції» рівень експериментальної групи дітей становив:

Високий – 20% (4 дітей)

Середній – 60% (12 дітей)

Низький – 20% (4 дітей).

Контрольної групи:

Високий – 10% (2 дитини)

Середній – 40% (8 дітей)

Низький – 50% (10 дітей).

Аналізуючи результати емоційного компоненту експериментальної та контрольної групи контрольного етапу експерименту, можемо зробити висновок, що при проведенні методики «Визнач емоції людини по ситуації» рівень експериментальної групи дітей становив:

Високий – 30% (6 дітей)

Середній – 50% (10 дітей)

Низький – 20% (4 дітей).

Контрольної групи:

Високий – 10% (2 дитини)

Середній – 40% (8 дітей)

Низький – 50% (10 дітей).

Результати дослідження *діяльнісного компоненту* вносимо до таблиць (Таблиці 12-13)

Таблиця 12

Діяльнісний компонент (Експериментальна група)

№	Ім'я дитини	«Емоційна ідентифікація» (рівень)	«Емоційні особи» (рівень)

1	Аліна С.	низький	низький
2	Юрій М.	середній	середній
3	Андрій С.	високий	високий
4	Ярослав Т.	високий	високий
5	Мирослава З.	високий	високий
6	Віктор Ч.	низький	низький
7	Маша О.	середній	середній
8	Данііл Ш.	середній	середній
9	Лілія В.	середній	низький
10	Олександр М.	середній	середній
11	Соня К.	низький	низький
12	Вікторія С.	середній	середній
13	Каміла Б.	високий	високий
14	Варя Б.	високий	високий
15	Міша Т.	високий	високий
16	Мирослава Ю.	низький	низький
17	Юра Т.	середній	середній
18	Юля О.	середній	середній
19	Борис Б.	середній	низький
20	Алла Ч.	середній	середній

Таблиця 13

Діяльнісний компонент (Контрольна група)

№	Ім'я дитини	«Емоційна ідентифікація» (рівень)	«Емоційні особи» (рівень)
1	Антон С.	середній	низький
2	Юлія М.	середній	середній
3	Анна С.	низький	низький
4	Яна П.	середній	низький

5	Микола Ж.	середній	середній
6	Вікторія Д.	низький	низький
7	Марина І.	низький	високий
8	Володимир П.	високий	середній
9	Леонід В.	середній	низький
10	Олександр Р.	низький	середній
11	Стас М.	середній	низький
12	Альбіна Ф.	середній	середній
13	Анастасія Ч.	низький	низький
14	Яна Л.	середній	низький
15	Лобов Ш.	середній	середній
16	Ірина П.	низький	низький
17	Арсеній В.	низький	високий
18	Дана О.	високий	середній
19	Діана П.	середній	низький
20	Адель Н.	низький	середній

Аналізуючи результати діяльнісного компоненту експериментальної та контрольної групи контрольного етапу експерименту, можемо зробити висновок, що при проведенні методики «Емоційна ідентифікація» рівень експериментальної групи дітей становив:

Високий – 30% (6 дітей)

Середній – 50% (10 дітей)

Низький – 20% (4 дітей).

Контрольної групи:

Високий – 10% (2 дитини)

Середній – 50% (10 дітей)

Низький – 40% (8 дітей).

Аналізуючи результати діяльнісного компоненту експериментальної та контрольної групи контрольного етапу експерименту, можемо зробити

висновок, що при проведенні методики «Емоційні особи» рівень експериментальної групи дітей становив:

Високий – 30% (6 дітей)

Середній – 40% (8 дітей)

Низький – 30% (6 дітей).

Контрольної групи:

Високий – 10% (2 дитини)

Середній – 30% (6 дітей)

Низький – 60% (12 дітей).

Рівень розвитку емоційної сфери старших дошкільників (експериментальна група)

Рівень	Когнітивний критерій		Емоційний критерій		Діяльнісний критерій	
	«Методика вивчення м'ячкової моторики»	«Вивчення розуміння емоційних станів людей, зображених на картинці»	«Намалюй свої емоції»	«Визнач емоції людини по ситуації»	«Емоційна ідентифікація»	«Емоційні особи»
<i>високий</i>	20%	30%	20%	30%	30%	30%
<i>середній</i>	60%	50%	60%	50%	50%	40%
<i>низький</i>	20%	20%	20%	20%	20%	30%

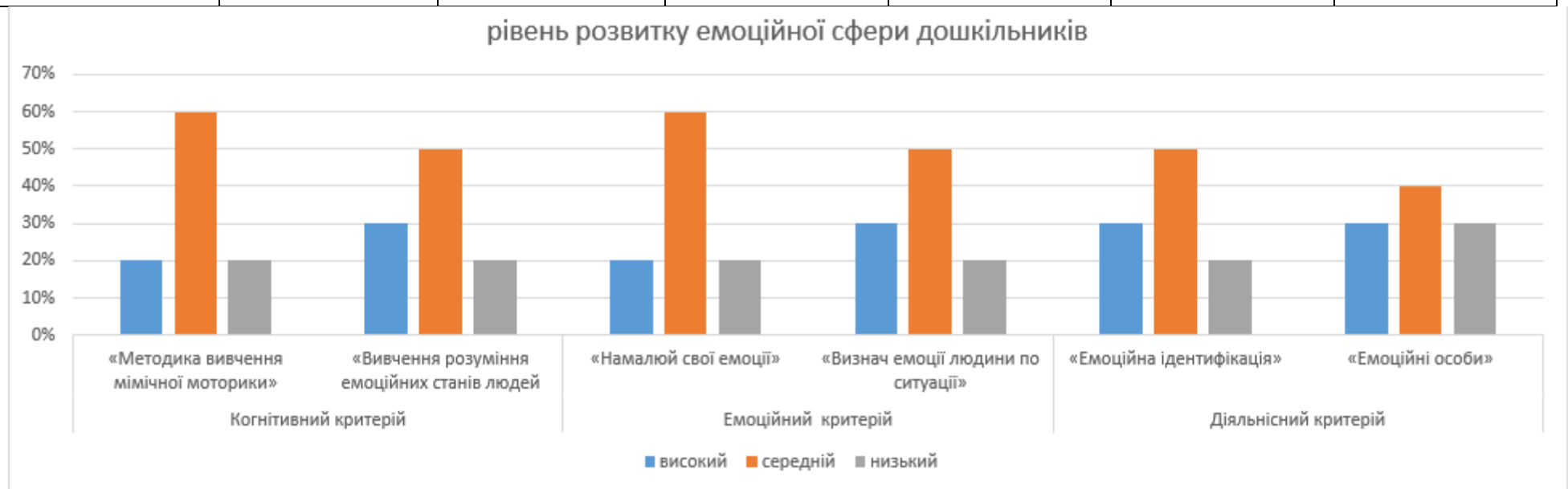

Рисунок 3. Контрольний етап експерименту

Рівень розвитку емоційної сфери старших дошкільників (контрольна група)

Рівень	Когнітивний критерій		Емоційний критерій		Діяльнісний критерій	
	«Методика вивчення мимічної моторики»	«Вивчення розуміння емоційних станів людей, зображених на картинці»	«Намалюй свої емоції»	«Визнач емоції людини по ситуації»	«Емоційна ідентифікація»	«Емоційні особи»
<i>високий</i>	10%	10%	10%	10%	10%	10%
<i>середній</i>	30%	40%	40%	40%	50%	30%
<i>низький</i>	60%	50%	50%	50%	40%	60%

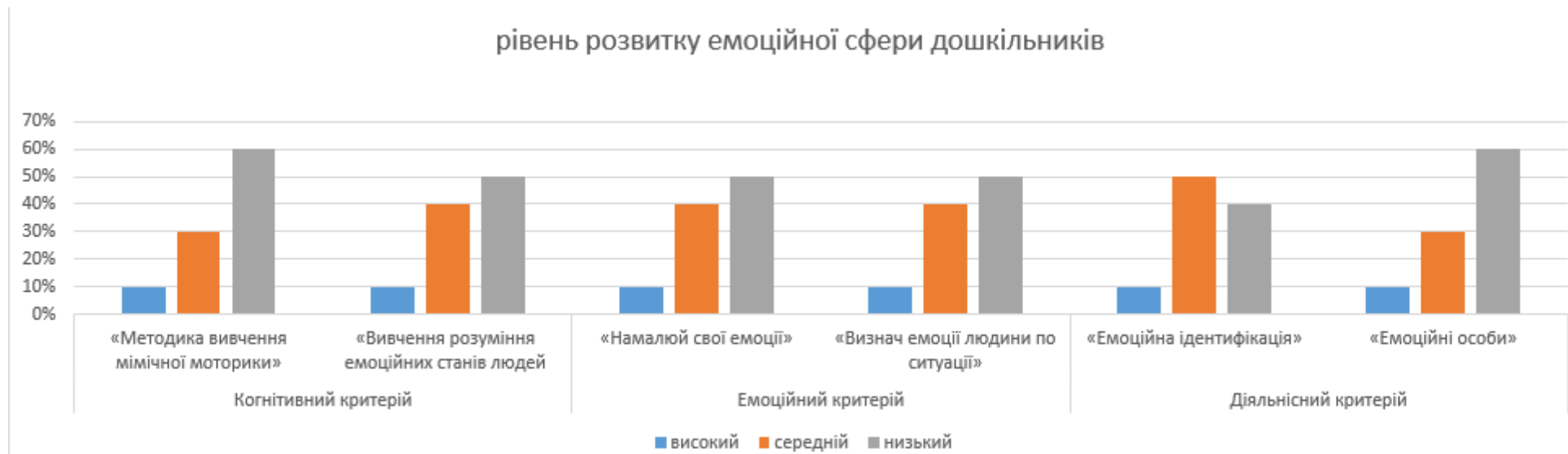

Рисунок 4. Контрольний етап експерименту

Висновки до 2-го розділу

Експериментальне дослідження складалося з трьох етапів: констатувального, формувального та контрольного. Метою констатувального етапу експерименту було виявлення рівня емоційного розвитку у дітей 5-6 років.

На констатувальному етапі дослідження для вивчення рівня емоційного розвитку дітей в процесі спілкування з однолітками були виділені критерії та показники, підібрані методики. В якості критеріїв емоційного старших дошкільників виступили: когнітивний, змістовний, діяльнісний.

Когнітивний критерій включав в себе такі показники, як: знання дітей про емоції і способи їх вираження і розуміння емоцій іншої людини.

Змістовний критерій включав в себе такі показники, як: емоційний стан дитини і наявність і глибина соціальних емоцій.

Діяльнісний критерій включав в себе такі показники, як: вміння виражати емоції, вміння взаємодіяти з іншою людиною з урахуванням його емоційного стану.

Результати дослідження емоційної сфери дошкільників занесені в таблиці.

Під час проведення формувального етапу експерименту з дітьми експериментальної групи ми використовували методики й інструментарії спрямованої анімалотерапії, комбінування арттерапії, ігротерапії, дитячого аутотренінгу, музикотерапію тощо.

Наприклад, символи тварин у вигляді слайдів на мультимедійній дошці-екрані, дитячі аутотренінги про тварин, що формують їх візуальні образи уяві дітей та знімають психом'язове напруження; малюнки-розмальовки тварин, наклейки тваринок; приспівування їх голосами та пісні про них, спілкування з реальними живими тваринками.

Дошкільникам дуже сподобалися рухливі ігри з м'якими іграшками, особливо ті, де брав участь їхній улюблений герой – песик Промінчик, як от: «Будь-ласка, доторкнися до песика Промінчика», «Песик Промінчик - поводитир», «Танець маленьких качат з песиком Промінчиком». Це різні ігри з танцювально-руховою терапією.

Таке спілкування доставляло дітям велику радість, бажання працювати разом, знаходити позитивні рішення негативних проблем. Своєю дружелюбністю, готовністю завжди підтримувати гру, відкритістю і відданістю ці тваринки завоювали любов і дружбу малят. Діти позбавилися від своїх дитячих проблем, своїх психозажимів, навчилися бути відкритими, активними, доброзичливими, емпатичними, комунікабельними, знайшли нових друзів, з позитивними емоціями.

Мета контрольного етапу дослідження – виявлення рівня емоційного розвитку дітей після впровадження розробленої системи роботи. Для цього ми використали аналогічні констатувальному етапу діагностичні методики.

Узагальнення одержаних результатів під час констатувального та контрольного етапів експерименту, дозволило виявити динаміку рівнів розвитку ейдетичної пам'яті у старших дошкільників за всіма критеріями.

ВИСНОВКИ

Психологами і педагогами відмічено, що емоційні процеси займають важливе місце у формуванні особистості дитини та в процесі її соціалізації.

Емоції можна розглядати відповідно до того, який стан вони викликають: активний чи пасивний, підвищують чи понижують життєдіяльність людини. Тобто, емоції можна розділити на дві основні групи: позитивні та негативні. Позитивні емоції підвищують активність, енергію, життєдіяльність, викликають підйом, бадьорість завдяки посиленню роботи серцевої системи, підвищенню темпу та глибини дихання. Негативні емоції навпаки знижують активність, пригнічують життєдіяльність. Результат емоційного стану – це створення зв'язку між індивідом та подією чи стимулом, які викликають емоції. Інформація, яка надходить з навколишнього середовища, подає імпульс, далі відбувається оцінювання ситуації, визначення важливо необхідних аспектів інформації, порівнюється з інформацією, яка є в нашій пам'яті. Відповідно до цього відбувається зародження емоцій – позитивних чи негативних. Для розвитку позитивних емоцій старших дошкільників ефективним є метод анімалотерапії.

Використання анімалотерапії в роботі з дитиною не ставить перед собою мету втручання в життєвий сценарій дитини. Головне завдання використання анімалотерапії – це максимально повне розкриття додаткових можливостей дитини: в його поведінці, особистості, психічному і соціальному розвитку. Анімалотерапія дозволяє максимально пристосуватися дитині до умов життя, в яких він знаходиться і навчиться збалансованому взаємодії з навколишнім світом. Анімалотерапія допускає проведення роботи з найрізноманітнішими тваринами, що дозволяє задовольняти потреби і потреби в спілкуванні будь-якого дошкільника, навіть в разі будь-яких протипоказань.

Тварини як джерело інтересу для дитини можуть використовуватися і як відволікаючий фактор, що знижує напругу в різних стресових ситуаціях. Особливості основної частини заняття по анімалотерапії полягають в урахуванні психоемоційного стану дитини та побудови на його основі різних композиційних аспектів заняття.

Застосування даної технології в ході навчально-виховного процесу ЗДО і цілеспрямованої психокорекційної роботи дозволяє відзначити: істотне підвищення позитивних емоцій, зниження кількості проявів агресивної поведінки у дітей, стабільне поступове зростання впевненості дошкільнят в собі і власних силах, підвищення рівня самооцінки, динаміку розвитку пізнавальної активності і пізнавальних потреб, збереження позитивного емоційного настрою на протязі тривалого часу.

Таким чином, представлений метод анімалотерапії є досить ефективним інструментом психокорекційної роботи в контексті подолання труднощів психоемоційного характеру у дітей дошкільного віку та їх психічного розвитку.

